

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС В УМОВАХ
РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 2 курсу 605 групи
Вербицький Владислав Дмитрович

Керівник:

кандидат політичних наук,
доцент Цікул Ірина Василівна

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2023 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А. М.*

Чернівці – 2023

Анотація

Кваліфікаційну роботу виконав студент 2 курсу (рівень вищої освіти – другий (магістерський) спеціальності 052 Політологія, галузі знань 05 соціальні та поведінкові науки факультету історії політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Вербицький Владислав Дмитрович. Тема кваліфікаційної роботи: «Особливості відносин України з ЄС в умовах російської агресії». Науковий керівник – к. політ. н., доцент Цікул Ірина Василівна.

В кваліфікаційному дослідженні здійснено вивчення особливостей відносин України з ЄС в умовах російської агресії. Дослідницька стратегія передбачала виявлення специфіки розвитку відносин України з ЄС на першому етапі російсько-української війни, характеристику процесу набуття Україною статусу держави-кандидата, визначення ролі фінансової та гуманітарної допомоги ЄС Україні в умовах російсько-української війни, що дозволило змоделювати роль ЄС у повоєнному відновленні України та визначити перспективи розвитку відносин України та ЄС в контексті нестабільності геополітичної ситуації. Доведено, що розвиток відносин України з ЄС на першому етапі російсько-української війни сприяв переходу від партнерства й співробітництва до політичної асоціації й економічної інтеграції. Обґрунтовано, що підписання Угоди стало новим етапом розвитку договірних відносин між Україною та ЄС, в якому передбачена більш тісна політична асоціація та економічна інтеграція, закладено правовий фундамент для зближення України з ЄС. Встановлено, що з набуттям статусу кандидата європейська інтеграція України отримала новий вимір. Повне виконання Україною всіх передбачених переговорним процесом принципів *acquis* ЄС забезпечує наближення інституційних і законодавчих параметрів до визначених у рамках переговорного процесу нормативних показників.

Ключові слова: Європейський Союз, європейська інтеграція, політика європейської інтеграції, статус держави-кандидата, російська агресія, гуманітарна підтримка, повоєнне відновлення.

Abstract

The qualifying work was completed by a 2nd-year student (level of higher education – second (master's) specialty 052 Political science, fields of knowledge 05 social and behavioral sciences of the Faculty of History of Political Science and Public Administration of the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University Vladyslav Verbytskyi. The subject of the qualifying work: «Peculiarities of Ukraine's

relations with the EU in the conditions of Russian aggression». Research supervisor - Doctor of Political Science, Associate Professor Iryna Vasylivna Tsikul.

In the qualifying study, the peculiarities of Ukraine's relations with the EU in the conditions of Russian aggression were studied. The research strategy provided for identifying the specifics of the development of Ukraine's relations with the EU during the first stage of the Russian-Ukrainian war, characterizing the process of Ukraine acquiring the status of a candidate state, determining the role of the EU's financial and humanitarian aid to Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war, which made it possible to model the role of the EU in post-war reconstruction of Ukraine and determine the prospects for the development of relations between Ukraine and the EU in the context of the instability of the geopolitical situation. It has been proven that the development of Ukraine's relations with the EU at the first stage of the Russian-Ukrainian war contributed to the transition from partnership and cooperation to political association and economic integration. It is substantiated that the signing of the Agreement became a new stage in the development of contractual relations between Ukraine and the EU, which provides for a closer political association and economic integration, and laid the legal foundation for the rapprochement of Ukraine with the EU. It was established that with the acquisition of candidate status, the European integration of Ukraine gained a new dimension. Ukraine's full implementation of all principles of the EU *acquis* stipulated by the negotiation process ensures the approximation of institutional and legislative parameters to the normative indicators determined within the framework of the negotiation process.

Keywords: European Union, European integration, European integration policy, candidate state status, Russian aggression, humanitarian support, post-war reconstruction.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В. Д. Вербицький

ЗМІСТ

ВСТУП	С. 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОСИН І ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ	
1.1. Концептуальні засади аналізу відносин і взаємодії міжнародних політичних акторів	С. 9
1.2. Аналіз джерельної бази	С. 22
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	
2.1. Вплив Революції Гідності на характер політики європейської інтеграції України	С. 25
2.2. Особливості економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	С. 37
2.3. Складові політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	С. 48
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМАТУ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З ЄС ПІД ЧАС МАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ	
3.1. Набуття Україною статусу держави-кандидата	С. 59
3.2. Фінансова та гуманітарна допомога ЄС Україні в умовах російсько-української війни	С. 70
3.3. Моделювання ролі ЄС у повоєнному відновленні України	С. 79
ВИСНОВКИ	С. 90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	С. 95
ДОДАТКИ	С. 107

ВСТУП

На сьогодні Європейський Союз залишається єдиною організацією глибокого інтеграційного формату, що успішно функціонує упродовж кількох десятиліть в умовах неперевних трансформацій системи міжнародних відносин. Від часу свого створення Європейський Союз відігравав та продовжує відігравати роль центральної економічної та політичної сили всіх політичних та соціально-економічних процесів у Європі. Саме тому, молоді європейські демократії, зокрема й Україна, зацікавлені в набутті статусу повноцінного члена Об'єднання. Конституційно закріплене прагнення України до набуття членства в ЄС обґрунтовується спільним історичним, етнічним, культурним та релігійним корінням з іншими європейськими народами, тобто Україна в історико-культурному та геополітичному смислах є європейською державною.

В умовах російсько-української війни Україна протистоїть безпековим загрозам та викликам задля здобуття перемоги в екзистенційній для України війні. Одночасно, Українська держава активно рухається шляхом європейської інтеграції, який є для неї, по-перше, інструментом подолання внутрішніх проблем, що пронизують українське суспільство та способом включення в існуючу систему розподілу функцій та ролей в сучасній світовій системі безпеки. Європейська інтеграція України спрямована й на більш функціональне включення в систему міжнародного співробітництва з врегулювання конфліктів та протидії загрозам і викликам міжнародній безпеці. Європейська інтеграція України це й взаємовигідне співробітництво та ефективна економічна конкуренція, яка передбачає внутрішні перетворення в Україні відповідно до стандартів, за якими функціонує Європейський Союз.

Для набуття повноправного членства а Європейському Союзі Україна, які і інші держави має відповідати Копенгагенським критеріям, дотримання яких засвідчує дотримання демократичних принципів та прав людини, верховенство права та наявність конкурентоспроможної ринкової економіки, визнання спільних для всіх держав-членів ЄС правил та стандартів, прийняття комплексу

інституційних та правових норм європейської інтеграції. Набуття Україною статусу держави-кандидата Європейського Союзу в умовах масштабної російсько-української війни визначає стійкість нашої держави у її протистоянні російській військовій агресії через забезпечення стійкості політичних та управлінських інститутів, громадянського суспільства, економіки, освіти та культури. В сучасній політичній науці сформоване вагоме коло досліджень, присвячених вивченню процесів європейської інтеграції та місця України в них, але коло досліджень щодо розгортання цих процесів в умовах російсько-української війни тільки починає формуватися, що й визначає актуальність теми магістерського дослідження.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу особливостей відносин України з ЄС в умовах російської агресії та визначенні перспектив їх розвитку в контексті нестабільності геополітичної ситуації.

Реалізація поставленої мети дослідження обумовила необхідність послідовного розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження відносин і взаємодії міжнародних політичних акторів;
- виявити специфіку розвитку відносин України з ЄС на першому етапі російсько-української війни;
- охарактеризувати процес набуття Україною статусу держави-кандидата;
- визначити роль фінансової та гуманітарної допомоги ЄС Україні в умовах російсько-української війни;
- змоделювати роль ЄС у повоєнному відновленні України.

Об'єктом дослідження виступає сучасна система міжнародних відносин в умовах російської агресії.

Предметом дослідження є двосторонні відносини України та ЄС в умовах російської агресії.

Методологічна основа дослідження обумовлюється особливостями об'єкту та предмету дослідження, його міждисциплінарним характером і доцільністю поєднання засад політичної науки та міжнародних відносин. Для аналізу особливостей двосторонніх відносини України та ЄС в умовах російської агресії нами використано комплекс взаємодоповнюючих загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: метод аналізу, класифікації та систематизації наукових даних та нормативних документів; системний підхід; метод факторного аналізу; метод порівняльного аналізу; метод порівняльного підтвердження достовірності інформації.

Вивчення євроінтеграційної політики України в умовах російсько-української війни опиралося на модель діяльності раціональних акторів, в якій держава та об'єднання держав є основними об'єктами аналізу. *Системний підхід* дозволив проаналізувати відносини України та ЄС як комплекс нерозривних внутрішніх та зовнішніх взаємоз'язків. *Акторний підхід* був застосований під час дослідження розгортання політичних ініціатив України щодо європейської інтеграції в умовах російсько-української війни. *Метод факторного аналізу* використовувався під час характеристики відносин України та ЄС в період після початку масштабної агресії росії проти України. Застосування *порівняльного методу* дозволило відстежити динаміку наближення України до стану виконання Копенгагенських критеріїв в кризових умовах воєнного стану. При вивченні внутрішніх трансформацій Україні на шляху до членства в ЄС використовувалася методологія конструктивізму. Варіативність статусу інформаційних джерел, використаних під час написання дослідження, спричинили використання *методу верифікації інформації*, який дозволив агрегувати інформацію та усунути інтерпретаційні шуми, пов'язані з актуальністю проблеми дослідження.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що положення, висновки й рекомендації дослідження можуть використовуватись у процесі механізмів реалізації євроінтеграційної політики України на

регіональному рівні. Емпіричний матеріал та результати дослідження можуть бути використані для підготовки методичних матеріалів та під час викладання навчальних дисциплін з історії, теорії і практики європейської інтеграції для здобувачів вищої освіти за ОПП «Політологія» та ОПП «Міжнародні відносини».

Апробація основних положень дослідження та його результатів здійснена на міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (2023) та засіданні науково-методичного семінару кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Структура роботи визначається її метою та дослідницькими завданнями. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (163 позиції українською та англійською мовами), додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОСИН І ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ

1.1. Концептуальні засади аналізу відносин та взаємодії міжнародних політичних акторів

Проблеми, які виникають в процесі вивчення відносин та взаємодії міжнародних політичних акторів, влучно охарактеризував Г. Моргентау, наголошуючи на «неоднозначності матеріалу, з яким спостерігач має справу. Перший урок для того, хто вивчає міжнародну політику – це вчитися і ніколи не забувати про те, що складність міжнародних відносин унеможлиблює прості рішення і достовірні прогнози. Найкраще, що може зробити вчений, це простежити різні тенденції, що, як потенційні можливості, є характерними для конкретної міжнародної ситуації» [134, р. 19].

В системі методологічного інструментарію дослідження міжнародних відносин, її суб'єктів і процесуальних характеристик потужну традицію має реалізм. На сьогодні це методологічний підхід в рамках якого сформувався набір теоретичних напрямків. Водночас, багато науковців наголошують, що реалізм є не просто теорією, яка визначається певним набором припущень та постулатів. Швидше, він є певним вектором в дослідженні міжнародних відносин, «філософським настроєм» [122, р. 298], «набором нормативних акцентів, що формують теорію» [119, р. 82]; «умонастрій», який є дуже «характерним і впізнаваним» [121, р. 110]; «мобільним каркасом» [102, р. 257], «великою палаткою, в якій є місце для різних теорій» [116, р. 7], зрештою традиція аналізу міжнародних відносин [126, р. 340].

Ствердження реалізму відбулося під час дискусії з представниками ідеалістичного підходу щодо розуміння сутності міжнародних відносин, ініційованої Е. Карром в роботі «*Двадцятирічна криза*» [105]. Формулюючи ідею, що «мораль може бути лише відносною, а не універсальною» [105, р. 19],

Е. Карр виступає проти позицій ідеалістів, які позиціонують як загальнолюдські цінності цінності миру та справедливості, «вважаючи, що не існує ані загальнолюдських цінностей, ані загальнолюдських інтересів» [105, р. 51]. Науковець стверджує, що політичні гравці, які посилаються на загальнолюдські інтереси, насправді діють у своїх інтересах та вважають, що найкращим для них є й найкращим для всіх, ототожнюючи, таким чином, власні інтереси із загальнолюдськими інтересами. Е. Карр не заперечує важливість цінностей миру, соціальної справедливості, процвітання та міжнародного порядку, але означає їх як *статус-кво* поняття, що об'єднують національні держави довкола уявлень про належні міжнародні відносини: «Подібно до того, як правлячий клас у суспільстві молиться за внутрішній мир, який гарантує власну безпеку та переваги, ... так і міжнародний мир стає особливим інтересом пануючих держав» [105, р. 76].

Для розуміння сутності взаємодії міжнародних політичних акторів важливою є ідея реалістичності *конфлікту інтересів*, яку Е. Карр протиставляє ідеалізму концепції *гармонії інтересів* як джерела для співпраці держав. В конфліктному середовищі міжнародний порядок може базуватися тільки на владі, а не на моралі. Е. Карр, розуміючи мораль як продукт влади [105, р. 76], розглядає її і як продукт конкретної правової системи, що забезпечується силою примусу. Відповідно, моральні норми в системі міжнародних відносин продукуються домінуючими націями або групами націй, що асоціюють себе з міжнародним співтовариством. Виходячи з того, що логіка «чистого реалізму не може запропонувати нічого, крім голої боротьби за владу, яка робить неможливою будь-яку міжнародну співпрацю» [105, р. 87], Е. Карр запропонував побудувати модель реалістичного світового порядку.

Систематизація та теоретичне розгортання ідей реалізму здійснено Г. Моргентау в праці «Політичні відносини між націями. Боротьба за владу та мир» [134], яке в оцінках Дж. Ваксеса є «найважливішим засобом встановлення домінування реалістичної парадигми» [158, р. 92] у вивченні відносин та

взаємодії міжнародних політичних акторів завдяки визначеним принципам: по-перше, «політика, як і суспільство, управляється об'єктивними законами, коріння яких сягає людської природи» [134, р. 4]; по-друге, «основною перевагою, щодопомагає політичному реалізму зорієнтуватися в ландшафті міжнародної політики, є поняття інтересу, визначене з позицій влади» [134, р. 5]; по-третє, «влада та інтерес змінюються за змістом у просторі і часі» [134, р. 8–9]; по-четверте, «політичний реалізм визнає моральне значення політичної дії, але універсальні моральні принципи є незастосовними до державної діяльності в своєму абстрактному формулюванні й мають сенс в контексті конкретних обставин місця і часу» [134, р. 9]; по-п'яте, «політичний реалізм заперечує тотожність моральних прагнень нації і універсальних моральних законів» [134, р. 46]; по-шосте, «для політичної сфери характерною є своя специфіка, тому політичний реаліст визнає існування та важливість неполітичних феноменів, розглядає їх з позицій політики» [134, р. 10]. Тобто, для пояснення системи міжнародних відносин класичний реалізм використовує такі центральні поняття як – *влада, держава, інтерес*, що перетворюють політику на автономну сферу пізнання, яка покликана пояснити чому держави переслідують свої національні інтереси, залишаючи осторонь питання моралі, мотивів чи ідеологічних уподобань політичних лідерів.

Г. Моргентау визначив раціональність нормативним аспектом своєї теорії, в якій сутність раціональності є процесом розрахунку витрат та вигод всіх альтернативних політик з метою визначення їх корисності, тобто здатності максимізувати владу. Відповідно, тільки інтелектуальна слабкість політика може привести до зовнішньої політики, що відхиляється від раціонального курсу, що спрямований на максимізацію вигод та мінімізацію ризиків. Дослідник не бере до уваги суб'єктивні чинники системи міжнародних відносин, наголошуючи, що тільки прагнення до влади та раціональність є нормою. Для нього раціональна зовнішня політика є «доброю зовнішньою політикою» [134, р. 10], коли класичний реаліст сприймає політику як конфлікт

інтересів і боротьбу за владу, визначати спільні інтереси та намагатися їх задовольнити.

Для визначення сутності відносин та взаємодії міжнародних політичних акторів у парадигмі методології реалізму важливою є позиція С. Шергіна, який визначаючи сутність поглядів Г. Моргентау, наголошує, що «цей видатний американський політолог вважав основними завданнями міжнародної політики забезпечення національно-державних цілей мирними засобами при збереженні готовності застосування сили» [98, с. 20]. У цьому твердженні відображена основна сутність підходу Г. Моргентау.

Для нашого дослідження відносин і взаємодії міжнародних політичних акторів важливою є теза Г. Моргентау про типи національних інтересів: по-перше, життєво важливі інтереси; по-друге, вторинні інтереси [134, р. 100]. Життєво важливі національні інтереси у взаємодії міжнародних політичних акторів визначити легко, оскільки вони пов'язані з безпекою для суверенітету держави, необхідністю захисту інститутів, населення та суспільних цінностей. Натомість, вторинні інтереси є джерелом компромісу й пов'язані з функціонуванням держав. Обидва типи національних інтересів можуть бути визначені як: по-перше, тимчасові та постійні інтереси національних держав; по-друге, конкретні та загальні [133, р. 191]; по-третє, взаємодоповнюючі та суперечливі [135, р. 203]. Науковець зауважує, що навіть ті держави, які перебувають у відносинах партнерства, рідко мають однакові національні інтереси, відтак політичні лідери мають обирати між конкуруючими інтересами.

Для Г. Моргентау реалізм є і способом осмислення міжнародних відносин, і інструментом вироблення політики, в яких держава є ключовим суб'єктом та фактором міжнародної політики, а відносини між державами – стрижнем міжнародних відносин. Але, положення дослідника про те, що влада є лише засобом отримання бажаного, на думку критиків реалізму, не дозволяє визначати природу міжнародних відносин. Наприклад, Р. Арон ставить під

сумнів тезу про можливість розуміння дій держав незалежно від мотивів їхніх політичних лідерів: «Чи правда те, що держави, незалежно від їх режиму, проводять одну й ту саму зовнішню політику» [101, р. 219]. Міркуючи, Р. Арон наголошує, що марно визначати дії держав незалежно від широкого історичного та культурного контексту.

З розвитком неореалізму дослідження реалістів міжвоєнного і раннього періоду холодної війни в політичній науці почали відносити до класичного реалізму, а всі наступні за ними – до неореалізму (структурного реалізму), найбільш яскравим представником якого є К. Волтс. Його «Теорія міжнародної політики» [160] упродовж двох десятиліть мала статус найбільш впливої в сфері міжнародних відносин та статус «центрального тексту сучасного неореалізму» [163, р. 82]. К. Волтс декларує створення теорії міжнародної політики, уникаючи будь-яких філософських дискусій про людську природу в міжнародних відносинах, оскільки держави в системі подібні на фірми в системі економічних відносин, маючи однаковий інтерес – вижити.

Традиційні ліберали та класичні реалісти, на думку К. Волтса припускаються помилок, коли беруть до уваги, аналізуючи міжнародні відносини, тільки держави, їх ідеологічні, моральні та економічні проблеми. Такий підхід не дозволяє виробити об'єктивне знання про міжнародну систему, що може бути абстраговане від соціального та політичного контексту [160, р. 98]. Методологічною новацією дослідника стало припущення, що моделі дій держав в зовнішній політиці визначаються структурою міжнародної системи, для якої важливими є принципи: по-перше, впорядкування системи, диференціації одиниць системи; по-друге, розподіл можливостей системи між одиницями. Деталізуючи їх сутність, дослідник наголошує, що основою принципу впорядкування міжнародних відносин є відсутність центру влади; основою принципу диференціації одиниць є належність до одиниць системи міжнародних відносин виключно держав. Зважаючи на те, що кожна держава має піклуватися про власні інтереси, серед них не може виникати

функціональна диференціація [1160, р. 107]. Сутність принципу розподілу можливостей полягає в динамічності та рухливості процесу розподілу. Означені принципи впливають на характер міжнародних відносин: «анархічна за принципом організації система міжнародних відносин обмежує співпрацю держав, оскільки жодна з них не може бути впевнена у намірах інших, та припускає, що імовірна вигода від співпраці може бути сприятливішою для інших держав та, відповідно, призвести до залежності від інших» [160, р. 88–89]. Тому, кожна держава в міжнародних відносинах зацікавлена в встановленні і відтворенні балансу системи [160, р. 117].

Подібною є позиція Р. Арона, який наголошує, що «система міжнародних відносин складається з політичних одиниць, які підтримують між собою регулярні відносини і які можуть бути втягнутими у війну» [101, р. 129]. Єдиною політичною одиницею взаємодії в міжнародній системі для дослідника є національні держави, тому, застосовуючи базові принципи системного підходу, він визначає 3 рівні вивчення міжнародних відносин: перший рівень міждержавної системи; другий рівень держави; третій рівень потенціалу держави [101, р. 129]. В такій інтерпретації система двосторонніх відносин є тотожною з системою міжнародних відносин.

Структурний реалізм К. Волтс не заперечував існування розбіжностей між державами в системі міжнародних відносин, але науковець «абстрагувався від усіх атрибутів держав, окрім їх можливостей» [160, р. 90], щоб змодельовати яким чином відбувається розподіл можливостей в анархічному порядку, що формує систему міжнародних відносин: «Можна поводитися так, як їй (державі) подобається. Проте моделі (її) діяльності впливають зі структурних обмежень системи» [160, р. 92]. Згодом це положення неореалізму влучно інтерпретував автор «наступального реалізму» Дж. Міршеймер, наголошуючи: «зрештою, система змушує держави поводитися відповідно до диктату реалізму або продукує ризики для них» [131, р. 38]. Більше того, навіть ті держави, що прагнуть тільки безпеки, діють агресивно, адже система міжнародних відносин

спонукає їх діяти саме так: «У великих держав, у яких немає причин «битися» одна з одною, які просто стурбовані своїм власним виживанням, тим не менш, немає вибору, окрім як прагнути до влади і панування над іншими державами в системі міжнародних відносин» [131, р. 3].

Таким чином, К. Волтс запропонував інакше, ніж реаліст Г. Моргентау, розуміння влади та дій держави. Для Г. Моргентау влада була і засобом, і метою, а раціональна діяльність держави – способом дій, що забезпечував зростання її влади в системі міжнародних відносин [115; 137; 150; 157; 158]. Натомість неореаліст К. Волтс та його послідовники [127, р. 5], дотримуючись «методологічної чіткості та наукової концептуалізації» [123, р. 127–128], наголошують, що фундаментальним інтересом кожної держави є безпека, і тому предметом уваги науковців має бути розподіл влади в міжнародних відносинах. Завдяки своїй методологічній чіткості неореалізм набув статус впливового напрямку в дослідженні міжнародних відносин та зазнав всебічного розвитку.

Попри певну методологічну єдність принципів (нео)реалізму, в ньому не сформувалися спільні погляди на раціональність зовнішньої політики держави та раціональність міжнародних відносин. В теоретико-методологічних конструктах Г. Моргентау та К. Волтса зустрічаємо різне ставлення до раціональної діяльності держави як політичного актора системи міжнародних відносин. Дослідники намагаються «знайти універсальні правила міжнародних відносин» [104, р. 54–55] вважаючи, що пристосовуючись до них, національні держави будуть діяти раціонально. Але, Г. Моргентау визнає, що внутрішня політика й індивідуальні дії впливають на форму зовнішньої політики держави, тому вважає, що вона ніколи не буде повністю прогнозованою [134, р. 6]. Відповідно, раціональність зовнішньої політики держави має обмежений і контекстно-орієнтований характер й потенційно визначається внутрішніми атрибутами держав, до яких належать і характеристики їх лідерів.

К. Волтс стверджує, на відміну від Г. Моргентау, що раціональність провокує подібність реакцій національних держав на обмеження з боку системи щодо їх зовнішньої політики. Раціональність держави визначається тільки її місцем в ієрархії системи міжнародних відносин, яке впливає на зовнішню політику держави більш суттєво, ніж закони політики Г. Моргентау. К. Волтс запропонував модель міжнародної раціональної діяльності держав: «наскільки динаміка системи обмежує свободу її елементів, настільки ж передбачуваною стає їх діяльність та результати цієї діяльності» [160, р. 71–72]. Отже, неореалісти покладаються на потенціал принципів причинно-наслідкових зв'язків в системі міжнародних відносин і більшість міжнародних проблем пояснюють через характер їхніх структури.

З завершенням холодної війни, реалії міжнародних відносин ускладнили дискусію серед представників неореалізму стосовно раціональності зовнішньополітичної діяльності держав. Складність міжнародних відносин вказала на помилковість очікувань, що всі держави однаково «зчитуватимуть імпульси й обмеження міжнародної системи» [1120, р. 6] та ігноруватимуть внутрішньополітичні чи суб'єктивні чинники політики, які, на нашу думку, дозволяють пояснити всю варіативність стратегій зовнішньої політики держав в сучасних міжнародних процесах.

Одним з багатьох наслідків послаблення парадигми холодної війни стало зростання ролі міжнародних та неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, концептуальне осмислення якого було здійснене на рівні плюралістичних теорій міжнародних відносин. Опираючись на систему принципів (нео)реалізму, Р. Кеохейн та Дж. Най запропонували концепцію *складної взаємозалежності* для опису плюралістичної системи міжнародних відносин [127].

Р. Кеохейн та Дж. Най зауважили, що класична парадигма пояснення процесу вироблення зовнішньої політики і функціонування системи міжнародних відносин зосереджувала уваги виключно на державі й уряді як

інструментах політичної взаємодії. Зважаючи на те, що уряди держав можуть вступати у взаємодії через неурядові структури або через міжнародні організації, ці інструменти політичної взаємодії мають бути інтегровані до пояснюючих моделей. Науковці наголосили, що взаємодія поза урядовими або міжурядовими інструментами є «транснаціональною взаємодією» [127, р. IX–XXIX], а інституції, що «можуть безпосередньо взаємодіяти з урядами іноземних держав або товариствами, минаючи власний уряд» [127, р. IX–XXIX] є транснаціональними. Тобто, окремі види транснаціональної взаємодії, повністю або майже повністю ініціюються й підтримуються урядами держав. Така взаємодія означається дослідниками як «міждержавна взаємодія, невіддільна від договірної дипломатичної діяльності» [127, р. IX–XXIX], ядром якої є міжнародні організації, що здатні обмежити простір невизначеності, але не здатні надати гарантій безпеки.

Попри розширення кола суб'єктів системи міжнародних відносин за рахунок недержавних інституцій, Р. Кеохейн та Дж. Най наголошують, що держава була й залишається найбільш важливим актором політики, що може діяти як самостійно, так й через міжнародні організації. Однак, більш продуктивним є підхід, в якому увага зацентрована на відносинах, в яких «принаймні один з акторів свідомо використовує ресурси, матеріальні та символічні, включаючи загрози покарання або саме покарання, з метою спонукати інших акторів не діяти так, як вони б діяли в умовах відсутності цих ресурсів» [127, р. IX–XXIX]. Саме він дозволяє визначити міжнародні відносини як всі види політичної взаємодії між всіма акторами цієї системи – державами, індивідами, інституціями, що мають або контролюють ресурси, значимі для системи міжнародних відносин [156].

Отже, до основних положень неореалізму відносять: (1) світова політика має анархічний характер; (2) держави за своєю сутністю і діями є раціональними та прагнуть самозбереження шляхом захисту національних інтересів; (3) держави володіють найпотужнішим силовим потенціалом,

порівняно з іншими політичними акторами; (4) держави ніколи не зможуть бути впевнені в характері намірів інших держав, тому вимушені покладатися виключно на себе; (5) світова політика формується завдяки раціональним діям й егоїстичним рішенням політичних акторів, що прагнуть захистити власні інтереси мінімізуючи витрати та максимізуючи переваги; (6) безпека і матеріальні інтереси можуть бути забезпечені тільки з позиції сили.

З кінця 1980-х рр. у теоретичному дослідженні міжнародних відносин одним з головних напрямків стає конструктивізм, джерелом формування якого стала британська школа досліджень міжнародних відносин, яка традиційно звертається до аналізу відносин, взаємодій між людьми, дискурсів, розмаїття спільнот та діалогу як способів конструювання світу. Ідеї, що за суттю належні до конструктивізму, були сформульовані в роботах Р. Ешлі, проте першість концептуалізації конструктивізму визнається за Н. Онуфом [136], а класикою американського конструктивізму – система поглядів А. Вендта.

Означення місця конструктивізму в системі методологічних принципів вивчення системи відносин міжнародних політичних акторів потребує уточнень. А. Вендт зауважив, що конструктивізм є не теорією, а інструментом аналізу [161, р. 32], Е. Адлер характеризував його як метатеорію, спрямовану на дослідження природи теорії міжнародних відносин [100, р. 88], Дж. С. Баркін означав конструктивізм як кластер дослідницьких методів і аналітичних інструментів, певну «сукупність припущень про те, як вивчати світову політику», та «сукупність дослідницьких методів, а не парадигму в сенсі реалізму лібералізму чи марксизму» [103, р. 328]. Але, на нашу думку, конструктивізм є методологією дослідження міжнародних відносин.

Центром методологічної моделі А. Вендта є держави, що діють в анархічному середовищі. Однак, науковець зміщує акценти зі структур та системних характеристик міжнародних відносин на їх соціальний характер. Тому, центром дослідницької уваги конструктивізму є процеси взаємодії акторів, що створюють соціальну реальність. Тобто, міжнародна система

створюється, відтворюється та може трансформуватися тільки через взаємодію агентів [161, р. 366], тому агенти та структури є рівними за онтологічним статусом та взаємозумовленістю в соціальному процесі [162]. Структура системи міжнародних відносин функціонує виключно через соціальну взаємодію: «Дуже важливо подивитися, з чого «зроблена» система. На мій погляд, вона є тим, що заперечує Волтс: соціальним, а не матеріальним феноменом. ... Характер міжнародного життя визначається переконаннями та взаємними очікуваннями держав, і це визначається соціальними, а не матеріальними структурами» [161, р. 20].

Зауважимо, що А. Вендт не заперечував значення сили та інтересів як матеріальних чинників в системі міжнародних відносин, але ставив їх значення для агентів в залежність від структури системи. На відміну від неореалістів, представники конструктивізму виходять з того, що матеріальне не може детермінувати повністю дії держав в міжнародних відносинах, матеріальне лише накладає обмеження як на них, так і на структуру, вказуючи на їх взаємозалежність. Соціальне розуміння структури міжнародної системи припускає, що актори під час взаємодії «беруть один одного до уваги» [161, р. 249], позиціонуючи розуміння своїх ролей та ролей інших, тому соціальні структури постають як розподіл ідей. Ідеї, що поділяються всіма акторами постають як елемент соціальної структури, що ґрунтується на «структурі ролей», а ролі є атрибутами структури всієї системи, а не її елементів. Ролі є «об'єктивними, спільно встановлюваними позиціями, які надають значення міжсуб'єктному розумінню та взаємним очікуванням» [161, р. 259].

Конструктивістське розуміння міжнародних відносин передбачає, що їх структура впливає на інтереси та ідентичності акторів, що є ендогенними для процесів взаємодії та конструюються ними [161, р. 316]. Тут поняття конструювання є основним: «фундаментальним принципом конструктивістської соціальної теорії є те, що люди діють стосовно об'єктів, включаючи інших акторів, на основі смислів, які ці об'єкти набувають для них»

[161, p. 394]. Тобто, смисли, які лежать в основі дії акторів міжнародних відносин, ґрунтуються на спільних для них інтересів. Структури конструктивісти визначають як «інститути та колективні смисли, які створюють контекст міжнародних дій, а під агентами ... будь-яку одиницю, яка діє в цьому контексті» [124, p. 29]. Будучи соціальним явищем, структура існує тільки як результат взаємодій та взаємовпливів. Зауважимо, що для А. Вендта навіть поняття реалістичної парадигми *політика з позиції сили* є соціальним явищем, що може бути трансформованим за допомогою людської діяльності [161, p. 284–286].

Такий підхід уможливив використання конструктивістами низки концепцій сили. Опираючись на тезу, що сила формується через соціальні відносини, то її наслідки можуть бути: специфічними або дифузними; прямими або непрямими. Відповідно, є можливість оперування чотирма концепціями сили: примусова, структурна, інституційна, продуктивна [106, p. 75–76]. Соціальна природа сили в міжнародних відносинах спричиняє формування дискурсивної сили, що заснована на знаннях, ідеях, мові, культурі та ідеології, що є не менш важливою, ніж військова сила, для формування світового порядку. Дискурсивна сила визначає, яке саме смислове наповнення мають матеріальна сила, державна ідентичність, міжнародна структура, двосторонні відносини. Вона відкриває простір для маніпулювання, інтерпретацій та зловживання смислами.

Конструктивісти вважають, що дії національних держав впливають на формування інститутів, норм міжнародного життя, а ті, в свою чергу, – на соціалізацію і діяльність держав. Фактично відбувається взаємовплив агентів і структури, що спричиняє особливу увагу дослідників до цілей, страхів, загроз, культури, ідентичностей як елементів соціальної реальності. Ідентичності, цінності, політичні погляди створюються (конструюються) залежно від інтересів акторів, тобто міжнародна система не є чимось абстрактним, вона конструюється тільки завдяки інтерсуб'єктності інтересів людей, відображених

в їх ідеях, а не в їх матеріальній силі. Тобто, міжнародна система є сукупністю ідей та норм, створених людьми в конкретний час в певному місці [106, р. 38]. Водночас, для конструктивістів ідеї, які впливають на міжнародні відносини, це більше, ніж індивідуальні погляди та переконання, вони за природою є інтерсуб'єктивними, тобто поділяються багатьма людьми, та інституціоналізованими, тобто набувають форми практик або ідентичностей, втілених в колективній пам'яті, системі освіти та дискурсі політиків.

Важливою для нашого дослідження частиною концепту конструктивізму є визначення сутності проблем безпеки. Конструктивісти обґрунтовують тезу, що в разі, якщо країна озброюється, то вона рано чи пізно стикатиметься з дилемою безпеки. Моделюючи простір безпеки, конструктивісти припускали: якщо держави розколоті в системі міжнародних відносин, то ймовірність розвитку в напрямку «війни всіх проти всіх» зростає; якщо держави в силу традицій довіряють одна одній, то можливість формування системи колективної безпеки суттєво зростає. Проте, це лише ймовірність, а результат взаємодії держав є не довічно визначеним. В даному контексті Х. Ройс-Сміт обґрунтувала принцип легітимного застосування сили в міжнародних відносинах, через який виправдовує застосування сили для держави необхідністю діяти в порядку самооборони та колективно заради збереження миру і безпеки [141].

Здійснений аналіз методологічних принципів до вивчення взаємодії міжнародних політичних акторів дозволив встановити, що в політичній науці сформувався консенсус стосовно найбільш важливих ознак, що вказують на особливості розвитку системи міжнародних відносин. Дослідники сфери міжнародної політики традиційно концентрували увагу на відносинах держав, що розглядалися як актор, що наділений владою, яка робить його основним суб'єктом дії в сучасній системі міжнародних відносин.

1.2. Аналіз джерельної бази дослідження

Дослідження особливостей відносин України з ЄС в умовах російської агресії потребувало використання широкого різноманітних джерел. Джерельна база дослідження особливостей відносин України з ЄС в умовах російської агресії сформована комплексом первинних джерел офіційного, статистичного, емпіричного характеру та сукупністю наукових і практичних досліджень, що відображають динаміку даного процесу.

Теоретичну основу аналізу відносин/взаємодії міжнародних політичних акторів і процесів, що визначають їх/її характер, заклали Е. Адлер [100], Р. Арон [101], Дж. П. Баркін [103], Б. Бузан [104], Дж. А. Васкес [156; 157; 158], А. Вендт [161; 162], М. С. Вільямс [163], К. Волтс [160], Дж. Гарнет [121], Р. Гілпін [122], С. Гуззіні [123], П. Джеймс [120], П. Джексон [126], К. Елман [116], Р. К. Ешлі [102], Е. Карр [105], Р. Кеохейн та Дж. Най [127], А. Корбей [114], Дж. Крістол [], Д. Лайк [128], М. Макдоналд [129], Дж. Міршеймер [130; 131], Дж. Моргентгау [133; 1344 135], Н. Онуф [136], С. Сміт [145], Г. Фергюсон [119], Дж. Хардт [124], Дж. Чеклел [106]. тощо. У вітчизняній політичній науці методологічні принципи дослідження динаміки відносин/взаємодії міжнародних політичних акторів відображені в наукових працях І. Амеліної [2], Н. Макаренко [37], С. Шергіна [98] та інших. Аналіз означених джерел вказує на існування традиційного сформованого комплексу теорії міжнародних відносин, що в дослідженні функціонування системи відносин і взаємодії міжнародних політичних акторів тією чи іншою мірою опираються на механістичну парадигму.

Нормативний компонент дослідження сформовано законодавчими актами та нормативними документами національного і наднаціонального характеру, що визначають характер відносин України з ЄС. Дану групу джерел утворюють Європейські Конвенції [31; 32; 33], документи міжнародних організацій [107; 108; 1094 110; 111; 112; 113; 118; 139; 140; 148], Угоди про співробітництво [95; 96], Закони України [5; 52; 53; 54; 55; 56; 58; 59; 60; 62; 63; 64; 67; 68; 69; 724

73; 74; 75; 774 78], Постанови та Розпорядження Кабінету Міністрів України [15; 16; 43; 44; 45; 48; 50; 61; 65; 66;70; 82; 85], Укази Президента України [42; 81], Постанови Верховної Ради України [83], концептуальні та стратегічні документи [10; 34; 35; 36; 91; 92], інші нормативні документи, що відображають динаміку євроінтеграційного поступу України [7; 21; 26; 28; 71; 79]. Для забезпечення аргументаційного компоненту дослідження відносин України з ЄС використано аналітичні, інформаційні та статистичні матеріали, а також експертні висновки та результати соціологічних досліджень [3; 6; 8; 9; 12; 13; 14; 17; 20; 26; 29; 38; 87; 97; 99; 143].

Джерельним забезпеченням дослідження трансформації формату взаємодії України з ЄС в умовах масштабної агресії РФ і моделювання ролі ЄС у повоєнному відновленні України слугували інформаційні матеріали європейських інституцій та міжнародних аналітичних структур [6; 18; 27; 28; 29; 86; 90; 97; 108; 113; 132; 144; 147; 149; 153; 155]. Дослідження еволюції тарифної політики ЄС здійснено шляхом використання документів щодо двосторонніх відносин України та Європейського Союзу.

Проблеми євроінтеграційного поступу України впродовж довгого часу перебувають у сфері наукових інтересів вітчизняних дослідників, які зосереджують свій дослідницький інтерес на динаміці відносин України та ЄС, особливостях євроінтеграції України в умовах війни, перспективах набуття Україною статусу держави-члена, окремих аспектах внутрішньополітичних трансформацій тощо. В зарубіжній науці питання, пов'язані з усвідомленням ролі Європейського Союзу у подоланні зовнішніх викликів і безпекових загроз також є ґрунтовно вивчені. Щодо європейської інтеграції України зазначимо, що основна маса наукових праць присвячена аналізу й оцінкам процесів європеїзації нашої держави. Праці, що окремі проблемні питання відносин України та ЄС в умовах повномасштабної агресії РФ, тільки починають з'являтися.

Незважаючи на вагомий масив інформації, присвяченої проблемам двосторонніх відносин України та ЄС, ключові трансформації формату взаємодії України з ЄС під час масштабної агресії РФ, визначення проблем і моделювання перспектив інтеграції України до європейського співтовариства на сьогодні досить фрагментарно представлені у вітчизняному науковому дискурсі. Саме відсутність комплексних досліджень динаміки двосторонніх відносин України та Європейського Союзу зумовила прогалини у питаннях моделювання ролі ЄС у повоєнному відновленні України. Окрім того, представлене джерельне забезпечення досліджуваної проблеми (у рамках проаналізованих груп джерел) не містить системного наукового аналізу та структурованого опису трансформації формату взаємодії України з ЄС в умовах війни, так само як й викликів політичній і економічній стабільності міжнародних політичних акторів.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Вплив Революції Гідності на характер політики європейської інтеграції України

Взаємини України з Європейським Союзом, що розпочалися з часу визнання її як незалежної держави 26 грудня 1991 р., мають тривалу історію. В 1994 р. між двома сторонами була підписана Угода про партнерство та співробітництво, яка набула чинності у 1998 р. Політичний діалог з реалізації цієї Угоди здійснювався, починаючи з 1997 р. на регулярних самітах Україна – ЄС. Згодом Україна отримала *спеціальний статус сусіда ЄС* та долучилася до плану «Шляхом європейської інтеграції» [81], який передбачав створення необхідних умов в Україні для вступу в ЄС.

Відповідно до Плану дій Україна – ЄС, який був затверджений Єврокомісією у 2004 р., була укладена угода про співробітництво в сфері енергетики, охорони навколишнього середовища, транспорту та візового режиму. На початку 2008 р. Україна набула членства в міжнародній організації СОТ, а навесні 2009 р. доєдналася до програми Східне партнерство, яка спрямовувалася на розвиток співпраці Об'єднання з шістьма державами, що раніше входили до СРСР. В 2010 р. Верховна Рада України прийняла закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» [69], відповідно до якого курс на європейську інтеграцію визначався як пріоритетний напрям розвитку Української держави. Від лютого 2011 р. Україна набула статусу повноправного члену Європейського енергетичного співтовариства, діяльність якого спрямована на створення єдиного енергетичного ринку держав-членів ЄС та держав Південно-Східної Європи.

Переговорний процес щодо підписання нового договору між Україною та Євросоюзом [96], замість діючої тоді Угоди про партнерство та

співробітництво, був розпочатий ще в березні 2007 р. і перервами тривав упродовж семи наступних років. 11 листопада 2011 р. відбувся фінальний 21 раунд переговорів про укладання Угоди про асоціацію, на якому були узгоджені всі положення тексту Угоди. В рамках роботи П'ятнадцятого саміту Україна – ЄС (19 грудня 2011 р., м. Київ) сторони офіційно заявили про завершення даного етапу переговорів, відтак 30 березня 2012 р. глави переговорних делегацій парафували текст Угоди про асоціацію.

ЄС висунув ряд вимог до України, зокрема 10 грудня 2012 р. Рада закордонних справ ЄС прийняла висновок щодо України, де підписання Угоди про асоціацію було названо прогресом України та вказано на необхідність подальших кроків в трьох напрямках: по-перше, напрям дотримання міжнародних стандартів в законодавстві про парламентські вибори; по-друге, це напрям вирішення питання про виборче правосуддя; по-третє, це напрям здійснення реформ, визначених на рівні спільно узгодженого порядку денного, відповідного Угоді [114, р. 2]. Підписання декілька раз відкладалося і керівництво ЄС висувало до України попередні умови, що не знаходили повної підтримки в українському уряді. Але сторони змогли домовитися про умови підписання Угоди про асоціацію та час її підписання – на Вільнюському саміті Східного партнерства в листопаді 2013 р.

Україна виконала поставлені перед нею умови, зокрема в квітні 2013 р. Указом Президента України був помилуваний колишній міністр внутрішніх справ Ю. Луценко та колишній міністр охорони навколишнього середовища Г. Філіпчук, що позитивно сприйнялося офіційними європейськими колами. Однак, питання звільнення колишньої прем'єр-міністерки України Ю.Тимошенко залишалося невирішеним.

23 жовтня 2013 р. Європарламент прийняв резолюцію, якою Раді ЄС рекомендувалося підписати Угоду про асоціацію з Україною за умови, що визначені Радою закордонних справ ЄС критерії будуть виконані до початку роботи Вільнюського саміту [118]. 18 листопада 2013 р. відбулося засідання

Ради міністрів закордонних справ ЄС, де планувалося ухвалити остаточне рішення стосовно можливості підписання на Вільнюському саміті Угоди про асоціацію з Україною, але воно не було ухвалене, оскільки Україна не виконала поставлені перед нею вимоги повною мірою., Головуючої на той час у Євросоюзі Міністр закордонних справ Литви Л. Лінкявічус висловив свої сподівання, що до початку саміту Україна виконає всі визначені вимоги ЄС [88].

Україна також прагнула виконання вимог, однак, на засіданні Верховної Ради України, яке відбулося 21 листопада 2013 р., народні депутати відхилили всі 6 запропонованих законопроектів, зокрема і щодо виїзду Ю. Тимошенко для проходження лікування за кордон. Був тільки ухвалений закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів» [53], який був підготовлений з повним урахуванням думок експертів Венеціанської комісії. Попри те, що Україна не виконала всі умови підписання Угоди про Асоціацію формально, ЄС сигналізував про готовність підписати Угоду.

В свою чергу Україна висувала ряд умов, які спрямовувалися на мінімізацію соціально-економічних проблем, що потенційно могли виникнути після підписання Угоди. Особливої гостроти за звучання вони набули безпосередньо перед самітом, коли стало очевидним, що ЄС готовий до підписання Угоди про Асоціацію без вимоги виконати всі, артикульовані раніше вимоги. Зокрема, українську сторону турбувало зменшення торгового обороту України з іншими країнами, насамперед, з державами Митного Союзу, частка яких в 2013 р. у структурі експорту України склала 32%, а ввезення товарів – досягло 39%, відповідно частка ЄС складала 27% та 37% [2, с. 103]. В. Янукович з початку 2013 р. вів переговори з Росією, намагаючись знайти модель співпраці України з Митним союзом Євразійського економічного співтовариства в умовах поглиблення європейської інтеграції. Але голова Єврокомісії Ж. Баррозу наголосив, що Україна одночасно не зможе бути і

членом Митного союзу, і підписати Угоду про асоціацію з ЄС [4].

В контексті соціально-економічних наслідків підписання Угоди варто звернути увагу на ті пункти, які стосуються спільної політики безпеки: в п. 1 ст. 4 Угоди зазначалося: «В усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог. Це сприятиме поступовій конвергенції із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до Європейської зони безпеки» [96]. Тобто, ЄС стверджував в питаннях безпеки свою винятковість, що розглядалося Росією як суперництво за території впливу і стало одним з чинників початку масштабної російської агресії на території України.

Звісно, поглиблення співпраці України з ЄС створювало проблеми для участі України в угодах СНД про вільний обіг товарів. Тому, з ініціативи українського керівництва процес підготовки до підписання Угоди був зупинений, а 21 листопада 2013 р. уряд України ухвалив «Розпорядження про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» [46].

Оцінюючи такі кроки України на саміті Східного партнерства 28–29 листопада 2013 р., європейська офіційна сторона вказала на невизначеність української влади. Зокрема, голова Європарламенту М. Шульц зазначив, що «питання асоціації України з ЄС може вирішитись при іншому президентові та парламенті України» [30]. Президентка Литви Д. Грибаускайте під час прес-конференції висловила більш категорично: «Ми дуже сподіваємося, що Україна рано чи пізно, й особливо до зустрічі у Ризі, прийме рішення, які вигідні самій Україні. Ніяких обгородок або змов із українським керівництвом ЄС точно практикувати не буде і на них не піде. Всі умови, які необхідні, щоб Україна підписала договір про асоційоване членство, Україні відомі, жодних інших вимог не буде» [51]. Пояснення ситуації досить м'яко окреслив президент Єврокомісії Ж. Баррозо: «Нам відомо, наскільки український народ відчуває себе європейцями, наскільки вони піклуються про Європу, наскільки

вони прагнуть бути членами демократичної спільноти країн Європи, і ми, звичайно ж, будемо продовжувати перемовини з нашими українськими партнерами, усвідомлюючи, що ми завжди повинні поважати суверенні рішення України» [146].

Відмова В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію з ЄС стала чинником розгортання масових кривавих та непримиренних акцій протесту в Києві. Після майже трьох місяців жорсткого протистояння прихильників та противників європейської інтеграції України, наприкінці лютого 2014 р., в Україні відбулася зміна політичного режиму. Переживаючи трагічні події зламу 2013–2014 рр., Україна повернулася на шлях євроінтеграції.

2 березня 2014 р. вже новий український уряд схвалив необхідність відновлення процесу підготовки України до підписання Угоди про асоціацію. Зауважимо, що процедура підписання Угоди про асоціацію визначена на рівні ЄС юридично, проте для кожної держави це особливий процес, на який впливає ряд політичних та дипломатичних чинників. Угода про асоціацію Україна – ЄС не була виключенням та мала свої особливості: по-перше, за тематичним охопленням та своїм обсягом Угода була найбільшим міжнародно-правовим документом в історії і України, і ЄС; по-друге, цей документ був першою двосторонньою Угодою, якою ЄС стверджував європейський курс України та визнавав її, як державу, що поділяє спільні цінності й принципи; по-третє, попри те, що Угода є цілісним документом, її підписання було поділене на дві частини: перша – політична та друга – економічна, що було спричинене намаганнями уникнути в подальшому питань легітимності та легальності Угоди; по-четверте, Угода не створювала зобов'язань про подальші перспективи членства в ЄС, тому за відсутності цієї норми її можна розглядати лишень як можливість для України інтегруватися до внутрішнього ринку ЄС та вийти на оновлений щабель політичних відносин з ЄС; по-п'яте, Угода включала в себе широкий спектр галузевого співробітництва та вводилась в дію поступово, тобто в 2014 – 2017 рр. в дію вступали окремі положення Угоди, що

згодом доповнювалися її іншими частинами.

21 березня 2014 р. на позачерговому саміті Україна – ЄС була урочисто підписана важлива для нашої держави політична частина Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Від української сторони її підписав прем'єр-міністр А. Яценюк, зі сторони ЄС – президент Єврокомісії Ж. М. Баррозу, президент Ради ЄС Х. ван Ромпей та глави всіх держав-членів Об'єднання. Підписана була тільки політична частина угоди, в основі якої лежав простір політичної взаємодії, питань безпеки, боротьби з тероризмом. На саміті було заявлено й про необхідність внесення відповідних змін до Конституції України, яких вимагали зобов'язання, що випливали зі ст. 8 Угоди про асоціацію, в якій йдеться про необхідність ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р.

Президент України П. Порошенко, обраний в травні 2014 р., запевняв, що Україна підпише й також економічну частину Угоди про асоціацію. Це було зроблено за місяць, коли у Брюсселі 27 червня 2014 р. Україна підписала Договір про зону вільної торгівлі з Євросоюзом (DCFTA). Відтоді Україна мала пройти не менш, ніж десятирічний період реформ у всіх сферах функціонування українського суспільства.

16 вересня 2014 р. Європейський Парламент та Верховна Рада України ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС одночасно, але на вимогу Росії 12 вересня 2014 р. під час тристоронніх переговорів ЄС – Росія – Україна в Брюсселі, були досягнуті домовленості про відтермінування імплементації економічної частини Угоди зі створення зони вільної торгівлі до 31 грудня 2015 р. Тобто, Україна мала ще півтора роки для адаптації до нових умов торгівлі. В цей період Україна мала припинити лібералізацію імпорتنих тарифів щодо європейських товарів, що було умовою збереження режимів вільної торгівлі з росією.

Отже, Україна приступила до реалізації основних положень Угоди з 1 листопада 2014 р., окрім блоку питань щодо створення зони вільної торгівлі. З

боку ЄС процес ратифікації Угоди був завершений 11 липня 2017 р. [151], а повністю Угода набула чинності з 1 вересня 2017 р. Угода нараховує понад тисячу сторінок, складається з 486 статей, і включає такі частини [96]: по-перше, Преамбула, що є вступною декларацією до Угоди, де визначені її загальні цілі та базові принципи; по-друге, сім розділів: «Загальні принципи, Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики, Юстиція, свобода та безпека, Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею, Економічне та галузеве співробітництво, Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством, Інституційні, загальні та прикінцеві положення» [96]; по-третє, 43 Додатки, в яких відображені індикативні параметри нормативно-правових актів ЄС та законів України, що мають бути прийняті у визначений період з метою реалізації положень Угоди; по-четверте, три Протоколи.

В преамбулі та Ст. 1 були визначені базові спільні цінності, на основі яких ґрунтується Угода та встановлені спільні цілі й завдання. Зокрема, повага до демократичних стандартів, дотримання прав людини та основних свобод, верховенство права, повага до людської гідності та недискримінація осіб, що належать до меншин, відданість принципам вільної ринкової економіки. Окремо наголошувалося на прагненні сторін досягти економічної інтеграції за допомогою поглибленої й всеосяжної зони вільної торгівлі як частини Угоди та відповідно до прав й обов'язків, що випливають з членства сторін у СОТ.

Зазначимо, що процедура визначення цілей займала важливе місце під час підготовки основного тексту угоди, оскільки Україна прагнула зафіксувати економічне зближення з ЄС та одночасно підтвердити курс на вступ країни до ЄС. Однак, на офіційному рівні ЄС за краще вважали не поспішати з проголошенням цього амбітного політичного завдання, тому обмежилися такими цілями Угоди про асоціацію:

- сприяння поступовому зближенню Сторін на спільних цінностях та тісних і поглиблених зв'язках України з політиками ЄС через розширення

- участі України у програмах та інституціях;
- забезпечення дієвості необхідних рамок посиленого політичного діалогу в сферах, що становлять взаємний інтерес сторін;
 - сприяння, збереження, зміцнення миру й стабільності у регіональному і міжнародному вимірах згідно з принципами та цілями, визначеними в Статуті ООН, «Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі» [138] (1975), Паризькій хартії для нової Європи (1990);
 - запровадження умов, сприятливих для посилення економічних, торговельних відносин, що сприятиме поступовій інтеграції Української держави до внутрішнього ринку ЄС через формування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі відповідно до Розділу IV Угоди «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» та підтримку зусиль України в завершенні її переходу до ринкової економіки шляхом адаптації українського національного законодавства до *acquis* ЄС;
 - посилення співробітництва в сфері юстиції, свободи, безпеки, яке має бути спрямоване на забезпечення верховенства права, поваги до прав людини та свобод;
 - формування та підтримка умов для поглиблення й розширення співпраці в усіх сферах, що становлять взаємний інтерес для двох сторін [96].

Розділ 1 присвячений загальним принципам, що були покладені в основу написання тексту Угоди: по-перше, повага до демократичних принципів, прав людини, основних її свобод, відповідно до «Гельсінського заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі» [25], «Паризької хартії для нової Європи» [46] та інших відповідних документів із захисту прав людини, зокрема «Загальної декларації прав людини ООН» [8] та «Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод» [31]. При цьому повага до принципу верховенства права визначає основу внутрішньої та зовнішньої політики сторін Угоди та є її базовим невід'ємним елементом. В сфері

економічного співробітництва було встановлено, що принцип вільної ринкової економіки є основою відносин між ЄС та Україною, в якому верховенство права визначає характер формування належної системи адміністративного управління, боротьби з корупцією, транснаціональною організованою злочинністю і тероризмом, практик сприяння сталому розвитку.

Розділ 2 «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» [96] нараховує десять статей та містить такі положення, реалізація яких має сприяти розвитку політичного діалогу в усіх сферах двостороннього співробітництва, поступовій конвергенції політики України з політикою ЄС в сфері зовнішньої політики та безпековій сфері. В розділі визначені цілі політичного діалогу, ключовою з яких є мета розширення політичної асоціації між Україною та Об'єднанням. Серед інших цілей варто відзначити прихильність сторін до ідеї підтримки міжнародної стабільності, зміцнення поваги до демократичних цінностей, верховенства права та належного урядування, прав людини та її основоположних свобод, принципів незалежності, суверенності та територіальної цілісності, співпраці у сфері безпеки й оборони та непорушності кордонів, що особливо важливо для України в умовах російсько-української війни. Ця частина Угоди про асоціацію визначає рівні та формат політичного діалогу, приміром передбачено проведення самітів на різних рівнях. Політичний діалог на урядовому рівні здійснюється в рамках засідань за взаємною згодою, відповідно статей 460–463 Угоди [96], та в рамках регулярних засідань представників сторін на рівні міністрів закордонних справ. На парламентському рівні політичний діалог здійснюється в рамках Парламентського комітету асоціації, процедура роботи якого визначено у ст. 46 Угоди.

В Розділі 3 «Юстиція, свобода та безпека» [96] особлива роль відводиться проблемі утвердження верховенства права та зміцненню інституційного виміру системи публічного управління, правоохоронних та судових органів. Україна

зобов'язалася вжити заходів з посилення боротьби з корупцією, зміцнення системи судової влади, забезпечення незалежності та неупередженості судочинства. Основою співпраці в галузі юстиції, свободи і безпеки став принцип поваги до прав людини та її основних свобод. Сторони взяли на себе зобов'язання забезпечувати захист персональних даних, налагоджувати ефективну співпрацю в сфері міграції, надавати притулок та забезпечувати прикордонний контроль, підвищувати мобільність робочої сили, боротися з відмиванням грошей, незаконним обігом наркотиків, фінансуванням тероризму та протидіяти злочинності і корупції.

Розділи 4–6 за своїм обсягом займають центральне місце в Угоді та присвячені питанням створення ПВЗВ), розширенню фінансового та економічного співробітництва між Україною та ЄС. Зокрема, Розділ 4 «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» [96] визначає механізм та порядок створення спільної зони вільної торгівлі, що мала почати функціонувати не пізніше ніж за 10 років з моменту вступу в силу Угоди в повному обсязі та, з наближенням українського законодавства до стандартів ЄС, забезпечити економічну інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС. Розділ 5 «Економічне та галузеве співробітництво» [96] висвітлював питання співпраці в галузі управління державними фінансами, оподаткування, статистики, енергетики, екології, транспорту, космічної галузі, промислової політики, науково-технічного співробітництва, добувної та металургійної промисловості,. В Розділі 6 «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством» [96] визначалися механізми та сукупність інструментів надання фінансової допомоги ЄС Україні для забезпечення досягнення цілей Угоди. Передбачалося, що ЄС та Україна застосовуватимуть заходи протидії шахрайству, корупції та іншим незаконним діям.

Особливе місце в угоді про асоціацію займав Розділ 7 «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» [96], де описані всі нові механізми та формати співпраці між сторонами: політичний діалог на вищому рівні має

здійснюватися в рамках самітів керівників один раз на рік, на яких здійснюється нагляд за виконанням положень Угоди та обговорюються питання, що становлять взаємний інтерес. Сторони зобов'язалися сприяти проведенню засідань представників інститутів громадянського суспільства з метою їх поінформування про хід виконання Угоди та ті проблеми, які виникають в процесі європейської інтеграції України. Для цього з представників інститутів громадянського суспільства України та членів Європейського економічного і соціального комітету створювалася Платформа громадянського суспільства.

Процес досягнення результатів, відповідно до завдань Угоди, був забезпечений внутрішнім інституційним механізмом та процедурою прийняття євроінтеграційних рішень. Комплексний характер Угоди обумовив серйозні виклики для її виконання з позиції планування, узгодження та обрання способів виконання зобов'язань. Це вимагало формування інституційної спроможності й належного механізму координації процесу виконання Угоди. Відповідно, з 2014 р. в Україні була запроваджена централізована інституційна модель координації процесу європейської інтеграції: по-перше, визначені питання, з яких КМУ здійснює спрямування, координацію й контроль в сфері європейської інтеграції [82]; по-друге, утворений Урядовий офіс з питань європейської інтеграції [15] та визначені його повноваження [82]; по-третє, запроваджені посади заступників міністрів з питань європейської інтеграції; запроваджений порядок планування, моніторингу й оцінки виконання Угоди [45]; впроваджено на урядовому рівні процедуру оцінки відповідності проєктів актів зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву ЄС [85]; утворені робочі групи з виконання Угоди й визначений порядок їх роботи [43]; посилена моніторингова й організаційна складові роботи Урядового офісу через наділення його функціями секретаріату [44]; забезпечене виконання централізованого й постійного перекладу актів законодавства ЄС українською мовою.

Підсумовуючи зазначимо, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС була підписана (березень 2014 р. – політична частина, червень 2014 р. – економічна частина) та ратифікована 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України, але Договір про поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі не вступав в силу до 31 грудня 2015 р., тобто протягом 15 місяців з моменту ратифікації Угоди. Таке рішення було прийняте на основі трьохсторонніх торгових консультацій на рівні профільних міністрів економіки та торгівлі (ЄС, Україна, росія). Це надало можливість Україні скористатися односторонніми преференціями в експорті товарів до держав-членів ЄС, поповнювати бюджет за рахунок імпорتنих мит, тимчасово використовувати можливості участі в зоні вільної торгівлі СНД.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом налічує 2000 сторінок та складається з преамбули, 7 розділів, 43 додатків та 3 протоколів. Підписання Угоди стало новим етапом розвитку договірних відносин між Україною та ЄС, в якому передбачена більш тісна політична асоціація та економічна інтеграція, закладено правовий фундамент для зближення України з ЄС на основі спільних цінностей та з урахуванням демократичних принципів верховенства права, належного урядування, дотримання прав і свобод людини. Сама по собі Угода про асоціацію не є *чарівною паличкою*, за допомогою якої миттєво вирішуються всі політичні й економічні проблеми розвитку України. Тільки наполегливе та послідовне здійснення політичних та економічних реформ, виконання взятих на себе зобов'язань, за одночасного дотримання національних інтересів та з урахуванням стандартів міжнародного права, перетворять Україну на демократичну та незалежну європейську державу.

2.2. Динаміка реалізації політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

Європейська інтеграція України є масштабним цивілізаційним процесом. Вона розпочалася у 2014 р. з підписання Угоди про асоціацію та завершиться тоді, коли відбудеться вступ нашої країни до ЄС. Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2014–2024 рр. збільшився з 54% в 2020 р. (Рисунок 1) до 63% в 2021 р., тобто на 9%.

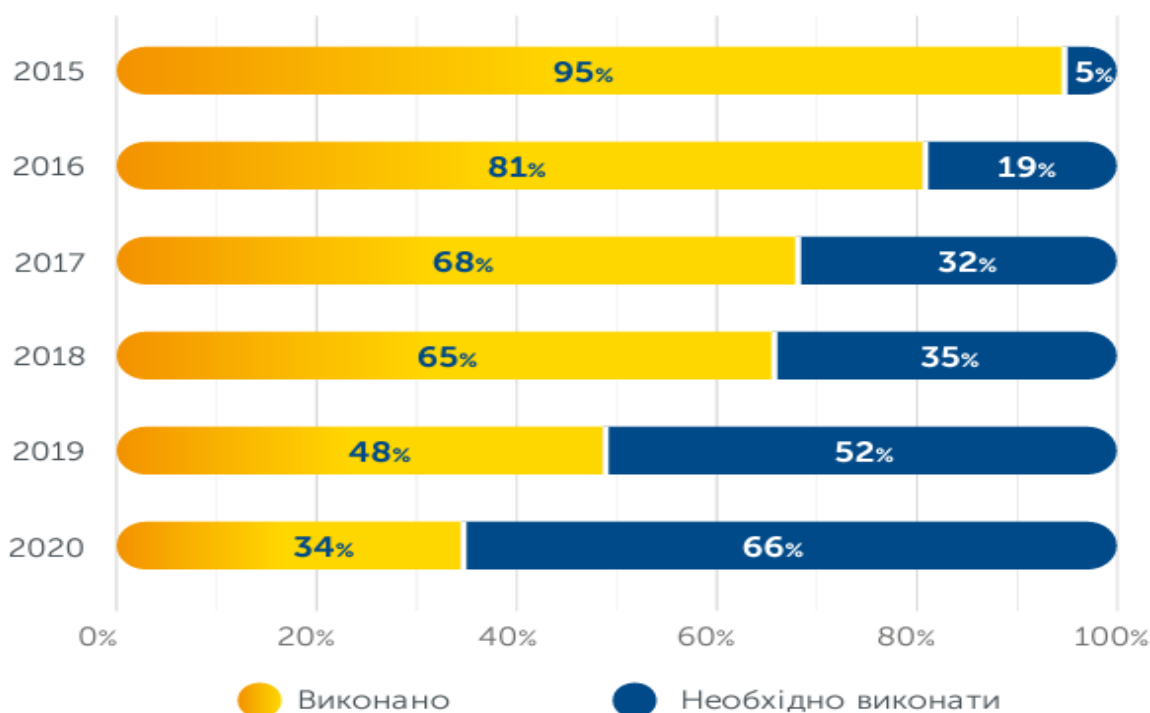

Рисунок 1. Виконання заходів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 2015–2020 рр.

Найбільший прогрес за весь час виконання Угоди був досягнутий в таких сферах: 89% – політичний діалог, національна безпека та оборона; 85% – юстиція, свобода, безпека, права людини; 85% – технічні бар'єри у торгівлі; 84% – гуманітарна політика; 83% – державні закупівлі; 81% – підприємництво. Водночас є сфери, в яких Українська держава суттєво відстає від графіку виконання зобов'язань, зокрема, фінансове співробітництво та боротьба з

шахрайством (24%); транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги (35%) та фінансовий сектор (36%) [26].

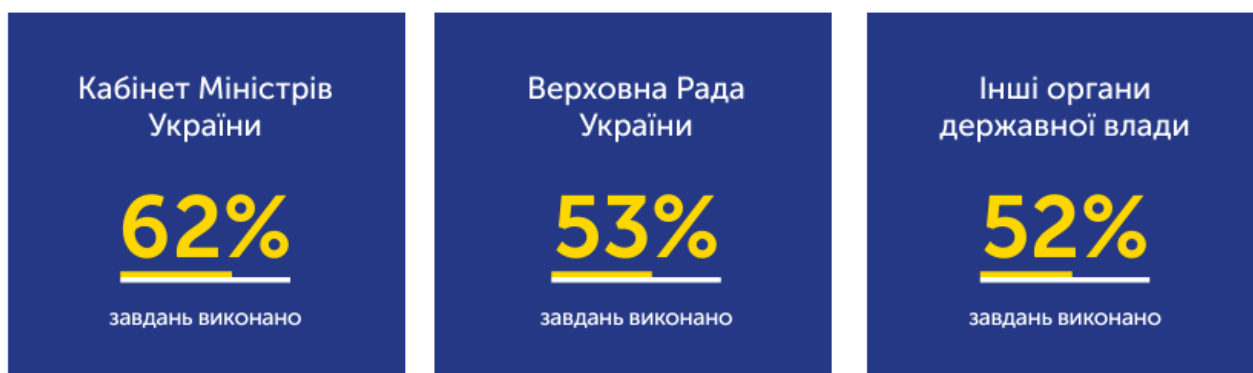

Рисунок 2. Загальний прогрес виконання заходів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 2014 –2021 рр.

Реалізація політичної частини Угоди передбачала наближення України до стандартів та принципів ЄС в питаннях захисту прав громадян та їх забезпечення, розвитку демократії, гармонізації співпраці між гілками влади, захисту прав меншин, розвитку антикорупційної політики. Повноцінно весь механізм мав запрацювати після повного впровадження реформ в Україні, при цьому не йшлося про обмеження лише комплексом змін власне в політичній сфері. Зміни мали запрацювати в поєднанні з реформованою економікою, сферами торгівлі та юстиції. Оцінка виконання Угоди здійснюється щорічно і українською, і європейською сторонами: українська сторона звітує про стан виконання Угоди, тоді як європейська сторона – надає оцінку виконання плану.

Нагадаємо, що до політичної частини Угоди увійшли: «Преамбула, загальні цілі та принципи», частини «Політичний діалог і реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері закордонних справ та політики безпеки» та «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» [96]. В частині «Преамбула, загальні цілі та принципи» сторони-підписанти Угоди визнавали європейський вибір України та визначали положення про цілі, цінності й принципи Угоди. Зокрема, було закріплено, що політична асоціація

та економічна інтеграція України з ЄС буде залежати від прогресу імплементації Угоди, насамперед від проведення реформ і адаптації законодавства до стандартів Об'єднання. Саме в преамбулі міститься застереження щодо подальшого розвитку відносин Україна – ЄС: «ця Угода не визначатиме наперед і залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна – ЄС» [96]. Цей пункт обмежує Україну в використанні Угоди, як провідника до членства в ЄС, тобто Україні не заборонено направляти запит для отримання статусу держави-кандидата, але українська сторона не може використовувати Угоду як аргумент в разі подання нею заявки на отримання статусу держави-кандидата на вступ. Результати виконання Угоди та їх оцінка з боку європейської сторони можуть бути використані як підтвердження відповідності стандартам, нормам, пріоритетам ЄС.

Частина «Політичний діалог і реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері закордонних справ та політики безпеки» [96] містить положення про зміцнення політичного діалогу між сторонами Угоди, розвитку співпраці в сфері безпеки та оборони, зовнішніх відносин та антикризового управління. Цією частиною визначено й порядок співпраці між сторонами. В частині «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» [96] визначені порядок та формати співробітництва й контролю за виконанням положень Угоди. Насамперед співпраця мала відбуватися у форматі самітів один раз на рік та під час яких, відповідно до ст. 460 «здійснюється загальний нагляд за виконанням цієї Угоди, а також обговорення будь-яких двосторонніх або міжнародних питань, що становлять взаємний інтерес» [96].

Напрямок посилення політичного діалогу, національної безпеки та оборони включав 157 заходів, об'єднаних довкола 26 завдань. Від початку дії Угоди і до початку масштабної російської агресії в Україні, загальний прогрес виконання становив 89%. Його динаміка наведена на Рисунку 3 [26].

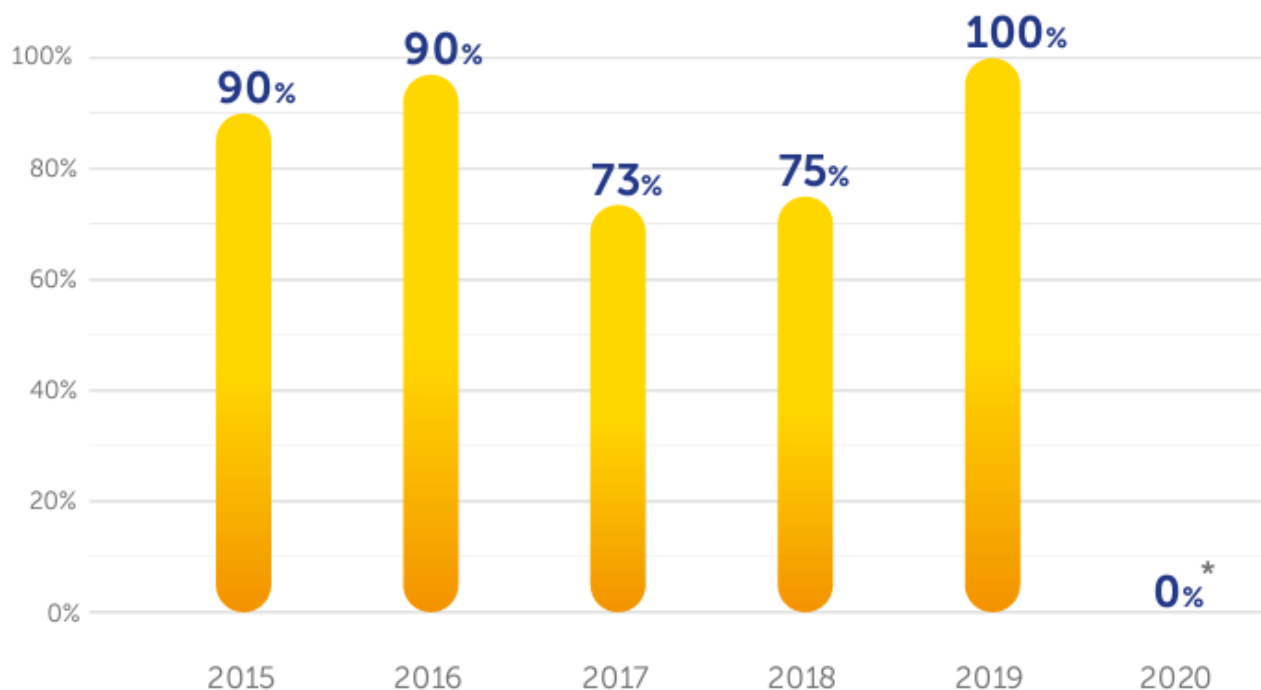

Рисунок 3. Прогрес виконання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 2015–2020 рр.

*Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію на 2020 р. передбачено одне завдання із затвердження концепції реформи СБУ. Проектом Закону №3196-д від 26.10.2020, що був ухвалено Верховною Радою України у першому читанні, приведено статус СБУ у відповідність із Законом України «Про національну безпеку України» [74]. Але, відповідно до діючої системи моніторингу, немає можливості відобразити цей позитивний результат без відповідних змін до Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію.

Серед механізмів реалізації положень Угоди Україна могла використовувати механізми: по-перше, механізм внесення змін до Конституції, який дозволив конституційно закріпити зміни щодо децентралізації влади, здійснення правосуддя та закріпити євроінтеграційний та євроатлантичний курс України; по-друге, механізм прийняття законів, за допомогою якого були прийняті Закони України «Про державну службу» [64], «Про Національне антикорупційне бюро» [73], «Про запобігання корупції» [68], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [57], «Про Державне бюро розслідувань» [63] та інших; по-третє, механізм створення нових інституційних структур, що дозволило створити Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізовану антикорупційну

прокуратуру, Державне бюро розслідувань, Вищий антикорупційний суд України тощо; по-четверте, механізм реформування політичних інститутів та органів публічного управління, за допомогою якого розпочаті реформи міністерства внутрішніх справ, Національної поліції, системи державної служби України; по-п'яте, це механізм роботи консультативних місій ЄС з питань реформування цивільного сектору безпеки; по-шосте, це механізм приєднання України до заяв та декларацій ЄС, з яких за 2018 р. Україна приєдналася до 492 з 588 наявних [26]. Розглянемо функціонування окремих механізмів більш детально.

За ініціативою Президента України П. Порошенка з метою забезпечення незворотності курсу України на європейську і євроатлантичну інтеграцію у вересні 2018 р. були внесені зміни до Конституції України про закріплення стратегічного курсу України на вступ до Європейського Союзу і НАТО, що забезпечило розвиток політичного діалогу між Україною та ЄС на високому рівні в рамках вже існуючих механізмів. Важливою частиною політичного діалогу стало координування підходів України та ЄС в оцінках та засудженні дій росії проти України та застосування відповідних заходів протидії.

Загалом, розвиток діалогу щодо зовнішньої політики та політики безпеки у 2014–2021 рр. був спрямований на зближення та узгодження позицій України та ЄС щодо питань міжнародної політики, міжнародних відносин та міжнародної безпеки. Діалог спрямовувався на поглиблення процесу та характеру залучення України до Європейської зони безпеки. Зокрема, в 2016 р. був схвалений «Стратегічний оборонний бюлетень України» [80], що спрямовувався на практичну реалізацію положень «Воєнної доктрини України» [10] та «Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України» [10], які визначали стратегічні та оперативні цілі та очікувані результати оборонної реформи.

В червні 2018 р. був ухвалений Закон України «Про національну безпеку України» [74], яким було приведено стандарти національної безпеки та оборони

України у відповідність до стандартів ЄС. Українська держава приєднувалася до заяв та виступів ЄС з міжнародних питань в рамках міжнародних організацій, зокрема ООН, ОБСЄ, МАГАТЕ. Систематичне приєднання України до офіційних заяв та позицій ЄС в актуальних міжнародних питаннях свідчило про спільність поглядів та підходів щодо врегулювання та належного реагування на регіональні й глобальні виклики. За період 2014–2021 рр. Україна приєдналася до 2323 заяв Європейського Союзу [26].

Запровадження обмежувальних заходів є одним з важливих інструментів досягнення цілей Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, зокрема розвитку демократії, дотримання прав людини, розвитку верховенства права та норм міжнародного права. В цій частині виконання Угоди постановою КМУ в 2016 р. було затверджено «Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» [50], а Указом Президента України в 2019 р. – «Концепцію боротьби з тероризмом в Україні» [34]. Відповідний план заходів з реалізації Концепції був затверджений КМУ в січні 2021 року [48].

В 2021 р. Україна приділяла пріоритетну увагу питанням мобілізації підтримки ЄС суверенітету та територіальної цілісності Української держави. Зокрема, в контексті посилення міжнародних зусиль щодо деокупації Криму була отримана цілковита підтримка ЄС в частині діяльності Кримської платформи, участь в роботі інавгураційного Саміту якої брав Президент Європейської Ради Ш. Мішель, що засвідчило провідну роль ЄС в консолідації міжнародної підтримки України на цьому напрямку. Керівництво ЄС підтвердило, що ЄС неухильно продовжуватиме провадити політику невизнання тимчасово окупованих територій АР Крим і м. Севастополь, а щодо незаконної анексії півострова росією й надалі діятиме система санкцій, запроваджених щодо з 2014 р.

Зауважимо, що у 2021 р., як і в усі попередні періоди, термін дії всіх пакетів обмежувальних заходів був продовжений рішеннями Ради ЄС та був

розширений перелік персональних санкцій за дії, що підривають (загрожують) територіальній цілісності, суверенітету, незалежності України. Були запроваджені додаткові санкції до 11 осіб, включаючи причетних до переслідувань кримських татар на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополя, безпосередньо залучених до діяльності ПВК Вагнера та причетних до порушення норм міжнародного гуманітарного права [87]. Упродовж 2021 р. регулярно проводилася робота для забезпечення реакції зі сторони ЄС на агресивні кроки з боку росії під час загострення на східних кордонах України. ЄС надавало чіткі сигнали, що держави-члени ЄС не ставлять під сумнів необхідність продовження існуючих санкцій проти РФ, відтак Україна отримувала підтвердження непохитності позиції ЄС в питаннях підтримки свого суверенітету та територіальної цілісності.

На виконання Ст. 7 Угоди про асоціацію упродовж 2021 р. здійснювалася конвергенція в сфері зовнішньої та безпекової політики, зокрема і в Спільній політиці безпеки та оборони, включаючи механізм приєднання України до політичних заяв ЄС та весь визначений спектр заходів політичного діалогу Україна – ЄС найвищого, високого та експертного рівнів, визначених у Ст. 5 Угоди про асоціацію [96]. У 2021 р. Україна приєдналася до 93,27% заяв ЄС щодо міжнародних подій та підходів до їх врегулювання. Українська сторона отримала пропозицію про приєднатися до 669 заяв, але утрималися від приєднання до 45 з них, що становить 6,73% від усієї кількості заяв.

Важливим кроком в розгортанні політичного діалогу та відповідно до Адміністративної угоди між Європейським оборонним агентством та Міністерством оборони України були визначені пріоритетні напрями співробітництва: по-перше, матеріальна стандартизація (Material Standardisation); по-друге, Єдине Європейське небо (Single European Sky); по-третє, логістика (Logistics) та Європейський авіатранспортний флот (European Air Transport Fleet); по-четверте, тренування (Training) [87]. Планувалося, що реалізація Угоди в частині зовнішньої політики, безпеки й оборони

продовжитися в 2022 р. та її основним напрямом стане закладення міцних підвалин співробітництва України з ЄС на перспективу. Але початок масштабної російської агресії змінив співвідношення пріоритетних напрямів.

Важливою частиною виконання Угоди українською стороною стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [55], якими передбачається, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на тих умовах, які визначені Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Також, відповідним положенням була доповнена Ст. 124 Конституції України, розроблені проєкти законів України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [76] та «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких законодавчих актів у зв'язку з ратифікацією Римського статуту та поправок до нього» [57].

Окремо необхідно зупинитися на провадженні Конституційної реформи в Україні, як важливого елементу політичної частини Угоди про асоціацію. Насамперед, слід наголосити на важливості прийнятих законів України; у 2014 р. – «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» [52]; у 2016 р. – «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [55]; у 2019 – «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» [56]; у 2020 – «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» [62], яким скасовувалися положення, за якими народним депутатам України гарантувалася депутатська недоторканність. Зауважимо, що окрім внесення змін до Конституції України для закріплення незворотності євроатлантичного курсу України, до Перехідних положень Конституції був виключено пункт щодо використання існуючих військових баз на території України з метою тимчасового перебування іноземних військових формувань на території України на умовах оренди та відповідно до міжнародних договорів.

Важливим елементом виконання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є домовленість про реформування СБУ. Відповідно до ухваленого в 2018 р. Закону України «Про національну безпеку України» [74] правовий статус СБУ був змінений на статус державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціям, що забезпечує державну безпеку, зі статусу правоохоронного органу спеціального призначення. Відповідно, цей рамковий закон передбачає концептуальні зміни в підході до реалізації реформи СБУ. В 2020 р. у Верховній Раді України в першому читанні був розглянутий проєкт закону, який має привести у відповідність із Законом України «Про національну безпеку України» [74] статус СБУ в напрямі посилення контррозвідувального та антитерористичного напрямів його діяльності, розширити повноваження із застосування сил та засобів СБУ проти терористичних організацій, незаконних збройних та воєнізованих формувань, проведення та протидії спеціальним інформаційним операціям проти України та проти транснаціональних злочинних угруповань за межами України [84].

Успіхи в реалізації політичної частини Угоди відображені в схваленій та реалізованій «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [36], затвердженої розпорядженням КМУ в 2014 р. Це одна з найважливіших реформ, спрямована на формування системи спроможного місцевого самоврядування, децентралізацію влади та стабільний розвиток регіонів. В основу реформи були закладені положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращих світових практик. Під час реалізації першого етапу реформи в 2014–2019 рр. на базі 4492 існуючих громад України було створено 983 об'єднані ОТГ (до 47 міст обласного значення приєдналися 151 територіальна громада) [93]. Органи місцевого самоврядування громад отримали додаткові повноваження та ресурси, а на 2020–2023 рр. було заплановано правове визначення та закріплення адміністративно-територіального устрою базового і субрегіонального рівнів в Україні. Щодо базового рівня, то в 2020 р. КМУ

затвердив 24 розпорядження про визначення адміністративних центрів і затвердження територій громад 24 областей України, внаслідок чого було створено 1469 територіальних громад, включно з 31 громадою на тимчасово окупованих територіях. Згодом, у тому ж році в Постановою ВРУ «Про утворення та ліквідацію районів» [73] був затверджений новий адміністративно-територіальний устрій України субрегіонального рівня, внаслідок чого в АРК та 24 областях були ліквідовані 490 районів та утворені 136 нових [93].

Зважаючи на те, що у 936 новоутворених територіальних громадах відбулися перші місцеві вибори, уніфікації та впорядкування потребував виборчий процес відповідно до рекомендацій міжнародних організацій. Верховна Рада України у 2019 р. ухвалила Виборчий кодекс України [5], яким передбачалася систематизація виборчого законодавства на принципах зведення до єдиного нормативно-правового акту. Вже в липні 2020 р. набув чинності закон, яким внесено зміни до Виборчого кодексу в частині удосконалення порядку проведення місцевих виборів.

Зрештою, формування системи належного урядування потребувало реалізації реформи державного управління відповідно до європейських принципів належного урядування, яка розпочалася в 2016 р. з ухвалення Закону «Про державну службу» [64] та «Стратегії реформування державного управління» [91], що відповідали принципам публічної адміністрації ОЕСР/SIGMA. У тому ж році Уряд розробив та затвердив «Стратегію реформування державного управління України на період до 2021 року» [91], відповідну європейськими стандартами належного урядування, яка реалізувалася через такі основні заходи:

- Реформа системи центральних органів виконавчої влади: схвалена «Концепція оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» [35] відповідну принципам публічної адміністрації, розроблених SIGMA.

- Кадрове оновлення державної служби на виконання «Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» [35].
- Інтеграція сучасних інноваційних технологій управління персоналом;
- В органах державної влади створені служби управління персоналом, забезпечена їх методична підтримка та при НАДС утворена Рада управління людськими ресурсами державної служби.
- На основі визначених завдань й за ключовими показниками результативності проведений повний цикл оцінювання результатів діяльності державних службовців, які займають посади категорій А, Б, В.
- Відповідно до визначених місій, цілей та сфер державної політики у 10 пілотних міністерствах, 2 національних агентствах та Секретаріаті КМУ утворені нові структурні підрозділи – директорати.
- Затверджені методичні рекомендації з визначення ключових показників результативності, ефективності та якості діяльності державних службовців посади державної служби категорій Б, В та керівників директоратів.
- Проведено перше комплексне дослідження оцінки стану державного управління в Україні (SIGMA, 2018 р.), результати якого підтвердили прогрес у впровадженні реформи, а висновки та рекомендації покладені в основу для оновлення Стратегії та Плану заходів із її реалізації (21 результативний індикатор та 69 заходів) [143].
- Постановою КМУ в листопаді 2019 р. затверджена нова редакція Типових вимог до осіб, що претендують на зайняття посад державної служби категорії А [94].
- В дослідну експлуатацію введена Інформаційна система управління людськими ресурсами (HRMIS), яка функціонує в НАДС, Міністерстві фінансів та Міністерстві цифрової інформації.

- Для реформування системи професійного навчання, професійного розвитку державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування створені належні умови.

Напередодні початку російського вторгнення в лютому 2022 р. перед Україною чітко окреслився зміст подальших кроків: по-перше, ратифікувати «Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [32]; по-друге, внести зміни до законодавчих актів для гармонізації законодавства України у сфері запобігання й протидії дискримінації з правом ЄС; по-третє, внести зміни до адміністративного і кримінального законодавства з вдосконалення відповідальності за дискримінацію та учинення злочинів на ґрунті ненависті, посилення механізмів протидії катуванню та жорстокому поводженню з людьми; по-четверте, завершити реалізацію чергового етапу «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [36]; по-п'яте, внести зміни до Закону України «Про захист персональних даних» [72] з метою приведення його у відповідність до Регламентів ЄС про захист фізичних осіб та про вільний рух таких даних; по-шосте, продовжити реформування публічного управління та відновити конкурси на посади фахівців з питань реформ, що було призупинені в 2020 р. через пандемію COVID-19.

2.3. Особливості реалізації економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

В ст. 1 Угоди завданням економічної інтеграції вбачається «запровадження умов для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС» [96]. Це завдання передбачає й підтримку зусиль України в завершенні переходу до ринкової економіки шляхом поступової адаптації законодавства України до права Об'єднання. У зв'язку з цим, для реалізації процесів інтеграції

домінуючою складовою Угоди є її економічна частина. Економічний зміст реформ був закладений в економічній частині Угоди, зокрема у IV та V розділах, а саме в Угоді про зону вільної торгівлі, яка мала справляти позитивний вплив на розвиток торгівлі та створювати передумови для конкуренції та розширення присутності товаровиробників України на ринку ЄС.

Положення розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» [96] визначають зміст поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Цей розділ є найбільшим за обсягом та складає дві третини від усього обсягу основної частини економічної угоди. ПВЗВТ передбачає лібералізацію торгівлі товарами, послугами, руху капіталів та особливості руху робочої сили. Розділ IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» [96] був присвячений визначенню умов торгівлі, а також застосування інструментів торговельної політики, насамперед, скасування мит, зборів, нетарифних заходів, технічних бар'єрів (маркування та етикування), санітарних й фітосанітарних заходів (процедура сертифікації та захисні заходи), специфічних положень для товарів, адміністративного співробітництва, співробітництва з третіми країнами, захисних заходів торгівлі тощо. Характерним атрибутом ПВЗВТ є комплексна програма адаптації регуляторних норм в тих галузях, що пов'язані з торгівлею, до стандартів ЄС, з метою забезпечення взаємного розширення доступу до внутрішніх ринків України та ЄС і нівелювати технічних бар'єрів у торгівлі.

Розділ V «Економічне та галузеве співробітництво» [96] містить положення про торговельно-економічне співробітництво у галузі управління державними фінансами, оподаткування, енергетики, сільського господарства та розвитку сільських територій, статистики, навколишнього природного середовища, транспорту, фінансових послуг, транскордонного та регіонального співробітництва, науки та технологій, освіти та навчання, інформаційного суспільства, політики у сфері промисловості та підприємництва, космосу, у видобувній та металургійній галузі, законодавства про заснування та діяльність

компаній, туризму, захисту прав споживачів, культури, участі в програмах та агентствах ЄС. Зазначимо, що в гл. 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» [96] йдеться про співпрацю України та ЄС у сфері розвитку сільського господарства і сільських територій, яка має сприяти сталому сільськогосподарському виробництву на основі принципів захисту навколишнього середовища й тварин, через поширення методів органічного виробництва; шляхом підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору, формування ефективності ринків та умов для інвестування; стимулюванням заохочення політики якості сільськогосподарської продукції. Передбачено поступове створення зони вільної торгівлі упродовж усього перехідного періоду, який максимально має тривати 10 років, починаючи від дати набрання Угодою чинності.

Проаналізуємо особливості реалізації економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на першому етапі на прикладі торговельно-економічного співробітництва України та ЄС. Сприяння торгівлі та пов'язані з цим митні питання включали 493 заходів у рамках 167 завдань [96]. ЄС активно і динамічно розвиває та підтримує відносини з Україною. Зокрема:

- частка експорту держав-членів ЄС в торговельно-економічному балансі України у 2017 р. збільшилась та становила в експорті 40,0%, порівняно з 2016 р., а в імпорті – 43,8%
- Товарооборот зріс на 22,5%, порівняно з 2016 р.: товари зросли на 25,1%, послуги – на 7,5%.
- Зовнішньоторговельний оборот у 2017 р. склав 38,3 млрд. дол. США: експорт – 17,5 млрд. дол., імпорт – 20,8 млрд. дол.
- Загальний експорт зріс на 26,7%: товари на 29,9%, а послуги на 10,8%.
- Загальний імпорт зріс на 19,1%: товари на 21,3%, послуги на 3,4% [38].

Важливо звернути увагу на основні групи товарів та послуг імпортової та експортної номенклатури зовнішньої торгівлі України і ЄС з визначенням геоструктури. З метою кращого розуміння тенденцій та визначальних домінант

торгівлі, в кожній категорії зацентруємо увагу лише на 5 основних групах товарів та послуг. У 2017 р. можна виокремити топ 5 груп товарів, які Україна експортувала до ЄС: перша група – це чорні метали (19,9%); друга група – це електричні машини та устаткування (11,9%); третя група – це зернові культури (9,5%), четверта група – це жири та олії тваринного чи рослинного походження (8,9%); п'ята група – це руди, шлаки та зола (7,1%). Відзначимо, що саме зростання експорту до країн ЄС у 2017 р. позитивно вплинуло на зростання ВВП України. Зросла й частка переробленої продукції, її частка склала 7,6 млрд. дол. (43%) експорту до ЄС.

Відповідно до товарів, які Україна імпортувала в 2017 р. з ЄС, то в їх структурі переважали енергетичні матеріали, нафта, продукти її перегонки (14,6%), котли, машини, апарати та механічні пристрої (14,2%), наземні транспортні засоби, крім залізничних (10,4%), електричні машини та устаткування (7,6%), фармацевтична продукція (6,2%). Стосовно геоструктури, то в торгівлі товарами з Україною частка країн ЄС становила: Німеччина (18,8%), Польща (16,1%), Італія (10,7%), Угорщина (6,5%), Нідерланди (6,1%), Франція (5,2%), Іспанія (4,8%), Чехія (4,1%), Румунія (3,4%), Велика Британія (3,3%) [38].

Серед основних груп послуг, експортовані Україною до ЄС, переважали транспортні послуги, що становили 36,9%, послуги з переробки матеріальних ресурсів становили 24,7%, послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні й інформаційні послуги становили 19,0%, ділові послуги становили 12,7%, послуги з ремонту та технічного обслуговування становили 2,1%. Аналіз відповідних показників імпорту з ЄС, то в 2017 р. переважали такі групи товарів та послуг: 26,7% – транспортні послуги, 17,2% – ділові послуги, 12,3% – послуги, пов'язані з подорожами, 12,1% – роялті й інші послуги, що пов'язані з використанням інтелектуальної власності, 10,2% – послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю. В торгівлі послугами з Україною частка держав-членів ЄС була такою: 18,4% – Велика Британія, 15,3% – Німеччина, 8,5% – Кіпр, 7,2%

– Польща, 4,8% – Нідерланди, 4,6% – Австрія, 3,4% – Мальта, 3,3% – Франція, 3,2% – Естонія, 2,9% – Угорщина [14].

Зменшення ввізних мит було основною відправною точкою в створенні зони вільної торгівлі. ПВЗВТ фактично повністю лібералізувало торгівлю товарами між Україною і ЄС, але з значною асиметрією, оскільки ЄС негайно скасував ввізні мита в повному обсязі для більшості товарів, тоді як Україна мала для багатьох товарів відкривати ринок упродовж 3–7 років. Це була унікальна можливість для українських виробників: збільшити експорт на ринки ЄС до того, як на внутрішньому ринку України розпочнеться повноцінна конкуренція з європейськими виробниками. Однак безмитна торгівля для багатьох сільськогосподарських товарів залишалась обмеженою через тарифні квоти. Вони не є ключовим обмеженням для українського експорту в ЄС та пов'язані із запровадженням в Україні стандартів ЄС щодо безпечності харчових продуктів [117].

Зауважимо, що зниження мита в 2016–2017 рр. або його скасування стимулювало двосторонню торгівлю, але гармонізація законодавства в цій сфері має пролонгований характер та має наслідки в середньостроковій перспективі. Тобто, товарна структура експорту України до ЄС залишалась сталою упродовж 2016–2018 рр., навіть попри тимчасову окупацію АРК, частини Донецької та Луганської областей. Водночас, зниження ввізних мит ЄС не спричинило різких змін в структурі зовнішньої торгівлі, що пояснюється тим, що зниженням мита, насамперед, скористались ті українські виробники, що вже експортували товари та послуги до ЄС [99]. Структурні зрушення в національній економіці України мали стати помітнішими у 2022–2023 рр., коли мали проявитися результати встановлення нових зв'язків і просування нових товарів на ринки ЄС. На початковому етапі реалізації економічної частини Угоди унаочнювалася асиметрія торговельних відносин між Україною та ЄС, а структура та баланс експорту і імпорту демонстрували небезпечну для України технологічну диспропорційність, коли з України експортувався сировинний

імпорт, а до України – високотехнологічний експорт ЄС; зберігалось негативне сальдо в зовнішній торгівлі України за більшістю груп товарів; обмежувався вихід вітчизняного бізнесу на європейські ринки.

Угодою передбачено наближення України до норм Митного кодексу ЄС, приєднання до «Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами», «Конвенції про єдиний режим транзиту, взаємне визнання авторизованих економічних операторів» та імплементацію європейських норм щодо звільнення від сплати мит і митного контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності. Восени 2018 р. з ухваленням ВРУ Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму єдиного вікна та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» [58] був здійснений перший важливий крок в процесі приведення у відповідність транзитних процедур України до умов Конвенції про процедуру спільного транзиту. Відповідно, на виконання Закону КМУ ухвалив Постанову від 17 липня 2019 року «Про внесення змін до Положення про митні декларації» [61]. Згодом, у 2019 р., для забезпечення інтеграції України в систему спільного транзиту ЄС, український парламент прийняв Закон України «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» [78], завдяки ухваленню якого в Україні створювалися умови для застосування європейських транзитних правил та розгорталися можливості для українських підприємств використовувати єдину митну декларацію для переміщення через всі кордони Договірних сторін «Конвенції про процедуру спільного транзиту товарів» від країни відправлення до країни призначення без жодних затримок. Українська держава отримувала можливість обмінюватися митною інформацією з 35 країнами Європи в режимі реального часу та підвищувати ефективність використання цієї системи для аналізу ризиків.

На виконання Закону «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» [78], була ухвалена низка урядових актів, що визначили порядок роботи незалежних фінансових посередників для гарантування операцій в режимі спільного транзиту, затвердили форму транзитного супровідного документа й положення про митні декларації окремих типів [16], визначили порядок надання транзитних спрощень [65]. Міністерство фінансів України забезпечило процес затвердження порядків заповнення митних декларацій, виконання митних формальностей під час застосування режиму спільного транзиту з використанням е-транзитної системи й допущення транспортних засобів та контейнерів до перевезення товарів під спеціальними митними пломбами в режимі спільного транзиту [71]. Цими нормативно-правовими актами визначалися засади організації і здійснення спільного режиму транзиту товарів та послуг через митну територію України, порядок та умови застосування транзитних спрощень та інші особливості здійснення операцій спільного транзиту. З 16 листопада 2020 р. в Держмитслужбі стартував пілотний проєкт із застосування NCTS щодо взаємодії митних органів із суб'єктами режиму спільного транзиту, який тривав до 17 березня 2021 р., після чого Держмитслужба розпочала етап національного застосування NCTS.

Важливою частиною економічної частини Угоди було запровадження в Україні програми авторизованого економічного оператора, для чого в 2019 р. був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів» [59], яким передбачено суттєве спрощення митних формальностей для підприємств з високим ступенем довіри, що створювало підстави для майбутнього взаємного визнання статусу авторизованого економічного оператора уповноваженими органами інших держав. Українські підприємства отримали можливість брати участь в формуванні безпечних ланцюгів постачання товарів, що сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності на

ринках ЄС. Для реалізації положень даного закону Міністерство фінансів у співпраці з Держмитслужбою та програмою ЄС EU4PFM підготувало проекти підзаконних нормативно-правових актів. Результатом цієї роботи стало ухвалення низки урядових рішень [66]. Зокрема, 18–19 листопада 2019 р. під час засідання Комітету асоціації Україна – ЄС була презентована та направлена до Європейської Комісії Дорожня карта розгортання програми авторизованого економічного оператора в Україні. 8 вересня 2020 р. Держмитслужба отримала першу заявку на отримання статусу авторизованого економічного оператора, яка пройшла попередній розгляд і оцінку відповідності критеріям авторизованого економічного оператора. За результатами оцінки 26 березня 2021 р. в Міністерстві фінансів відбулося вручення першого в Україні сертифікату авторизованого економічного оператора.

Для імплементації Регламенту Європарламенту і Ради (ЄС) про митний контроль за дотриманням прав інтелектуальної власності № 608/2013 та Імплементаційного регламенту Комісії (ЄС) № 1352/2013, яким встановлені форми документів, що передбачені Регламентом (ЄС) № 608/2013 в 2019 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» [60]. На його виконання, по-перше, були видані два накази Міністерства фінансів, якими визначений порядок застосування митними органами заходів до товарів, що підозрюються в порушенні прав інтелектуальної власності, та оновлено порядок реєстрації прав інтелектуальної власності в митному реєстрі; по-друге, Держмитслужба створила новий програмно-інформаційний комплекс, який надає змогу наповнювати актуальною інформацією митний реєстр прав інтелектуальної власності, що сприяє ефективному виявленню товарів, що підозрюють під час митного оформлення в порушенні прав інтелектуальної власності. Практична реалізація цих документів надала можливість посилити боротьбу з контрафактною продукцією та піратськими товарами, прискорити переміщення оригінальних

товарів через митний кордон України. Це також сприяє наближенню митного законодавства України до європейського щодо звільнення від сплати мит, класифікації товарів й визначення країни походження.

Загальний прогрес виконання завдань щодо сприяння торгівлі та пов'язаних з цим митних питань, закріплених Угодою, в 2021 р. становив 45%. Динаміка досягнення прогресу у розрізі 2015–2020 рр. наведена на Рисунку 4, а у розрізі виконавців завдань – на Рисунку 5 [26].

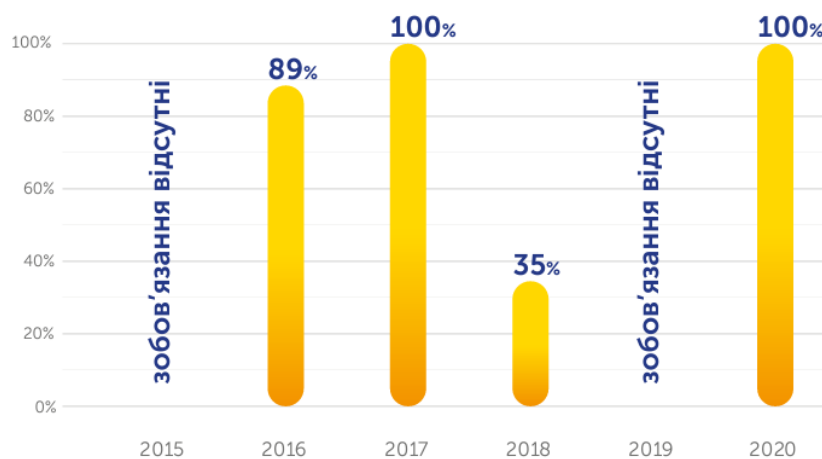

Рисунок 4. Динаміка досягнення прогресу, 2015–2020 рр.

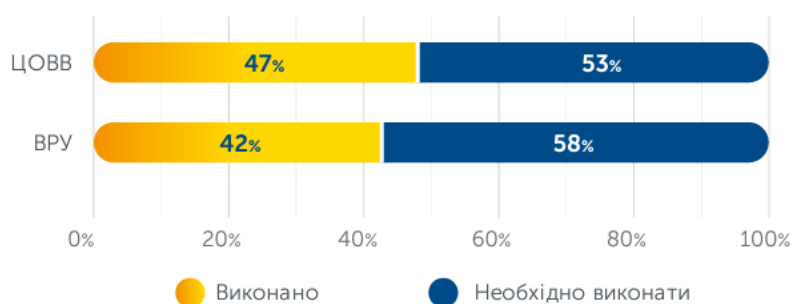

Рисунок 5. Динаміка досягнення прогресу у розрізі виконавців завдань, 2015–2020 рр.

За підсумками 2015–2021 р. в реалізації економічної частини Угоди перед Україною стояла низка завдань: по-перше, приєднатися до «Конвенції про процедуру спільного транзиту» (1987 р.) та «Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами» (1987 р.); по-друге, впровадити комп'ютеризовану систему й мінімізувати перевірки суб'єктів господарювання митними органами, в разі наявності права на застосування спеціальних транзитних спрощень; по-третє, запровадити європейський протокол митних процедур; по-четверте, доєднатися до «Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження».

Отже, двосторонні торговельно-економічні відносини активізуються та набувають більшої ефективності внаслідок підписання, ратифікації та імплементації зони вільної торгівлі, позначеної особливим пільговим торговельним режимом для держав-учасниць та такої, що усуває внутрішні тарифи за умов їх збереження в торгівлі з іншими країнами. Угода про асоціацію між Україною та ЄС надала змогу двом сторонам перейти від партнерства й співробітництва до політичної асоціації й економічної інтеграції. Умови модернізації торгової політики України і запровадження відповідних механізмів реалізації, що забезпечують посилення економічних й торговельних відносин сприяють поступовій інтеграції України до внутрішніх ринків ЄС. Результатом двосторонньої торговельної інтеграції в процесі реалізації поглибленої й всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС стала модернізація торгової політики України, на що вказують зростання товарообороту та зростання частки європейських держав в структурі зовнішньої торгівлі України; покращення умов доступу до ринку; зменшення ввізних мит; встановлення тарифних квот; гармонізація законодавства; домовленості країн стосовно удосконалення роботи митниць істотне зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі; гармонізації системи технічного регулювання; посилення захисту прав інтелектуальної власності.

Підсумовуючи розвиток відносин України з ЄС на першому етапі російсько-української війни зауважимо, що процес імплементації Угоди є складним та тривалим. Під час цього процесу Україна стикалася з низкою проблем, що мали як внутрішні, так і зовнішні чинники. Внутрішні пов'язані з: (1) проблемами інституційного характеру; (2) точковим, а не комплексним підходом у реалізації управлінських та політичних рішень; (3) недосконалістю комунікацій влади; (4) впливом незацікавлених у змінах груп інтересів. Натомість зовнішні чинники проблем в реалізації Угоди проявлялися в змінах позицій та настроїв в ЄС: (1) порівняно з початком виконання Угоди в 2014 р., в звіті 2018 р. ЄС був не таким оптимістичним та задоволеним станом виконання Угоди; (2) в 2019 р. відбувалися політичні зміни в ЄС, коли були перезавантажені основні інституції, з'явилися нові гравці зі своїм баченням майбутнього ЄС; (3) ЄС більше зосередився на внутрішніх проблемах. Але, успішна імплементація Угоди про асоціацію України з ЄС була відображенням злагодженої роботи державних інститутів, бізнесу й громадянського суспільства. Важливо було розуміти, що Угода не є рятівним колом для України, вона генерує низку загроз, пов'язаних з втручанням ЄС у внутрішню політику держави, а невиконання Угоди надасть підстави ставити питання про доцільність подальшого євроінтеграційного курсу України. Початок масштабної російської агресії остаточно вказав на необхідність пришвидшення процесів європейської інтеграції України.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМАТУ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З ЄС ПІД ЧАС МАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ

3.1. Набуття Україною статусу держави-кандидата

Наша держава пройшла довгий шлях до отримання статусу кандидата в члени ЄС. Починаючи з 2014 року, євроінтеграційний поступ України значно активізувався, що стало наслідком підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом. Протягом останніх 9 років, нашою державою впроваджено низки євроінтеграційних реформ. Це дозволило Україні суттєво наблизитись до *acquis* ЄС, незважаючи на безпекові виклики та загрози. Військова агресія російської федерації проти України спричинила тектонічні зміни у форматі відносин із ЄС. Упродовж тижня з моменту початку війни Україна подала заявку на членство в ЄС, а 23 червня 2022 р. отримала підтвердження набуття статусу кандидата. Це дозволило Україні вийти на новий рівень у відносинах з ЄС, що є надзвичайно важливим в умовах протидії військовій агресії РФ.

Набуття статусу кандидата визначає фактичний порядок денний реалізації законодавчих ініціатив та інституційних реформ із чітко визначеною метою. Зазначимо, що реформи, пов'язані з набуттям Україною членства в ЄС, гармонійно інтегруються у зміни, визначені рамками Угоди про асоціацію [96]. Відповідно, виконання Угоди про асоціацію моделює стартові умови перемовин, оскільки частина національного законодавства вже гармонізована з рамковим законодавством ЄС, отож додаткові зміни вимагатимуть менших часових затрат і реалізуються більш м'яко.

О. Петришин зазначає, що «в середньому країнам Європи знадобилося близько 8 років, щоб пройти шлях від кандидата на вступ до повноцінного члена ЄС. Ймовірно, така ж доля чекає й Україну. Наші громадяни повинні усвідомлювати, що попри величезну підтримку ЄС, вступ не буде миттєвим, і

все одно Україні необхідно пройти всі етапи, що й іншим кандидатам, виконати всі необхідні реформи та досягти політичних й економічних критеріїв членства» [41, с. 27]. З огляду на зазначене вважаємо, що євроінтеграційний поступ є одним із найважливіших завдань в повоєнному відновленні України.

Аналіз наукових джерел дозволяє структурувати перспективи вступу України до ЄС за трьома основними векторами [89]:

- економічні перспективи основними векторами яких є інвестиції, розвиток торгівельних зв'язків і технологічний розвиток України, вигоди та переваг вільної торгівлі та економічної інтеграції євро простору;

- політичні перспективи, які включають в себе реформи та наближення до європейських стандартів урядування, підтримку ЄС, участь України в програмах та ініціативах ЄС;

- соціокультурні перспективи передбачають зміни менталітету та цінностей, розширення можливостей для розвитку освіти, науки і культури, перспективи молодіжної співпраці в галузі науки, мистецтва та спорту.

Угода про асоціацію – це двосторонній міжнародний договір, що регламентує євроінтеграційні зобов'язання між Україною та ЄС. Документ включає 486 статей, згрупованих у межах семи розділів, 44 додатки та 3 протоколи. Цілями Угоди про асоціацію є:

- сприяння миру та стабільності;

- дотримання спільних цінностей, зокрема «поваги до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, принципу верховенства права, принципів суверенітету й територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності, а також протидію розповсюдженню зброї масового знищення, пов'язаних із нею матеріалів та засобів їхньої доставки» [96]. Згідно ст. 478, в разі порушення однією зі сторін основних елементів Угоди, інша сторона може призупинити дію її положень щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі/ПВЗВТ [96]);

- співпраця та наближення політик у різних сферах;

- поступова інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС, тобто створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі/ПВЗВТ.

Угода про асоціацію має необмежені терміни, однак визначені у Додатках строки виконання положень стосовно скасування або зменшення митних ставок і стосовно впровадження норм права ЄС в Україні обмежуються максимально 10-ти роками з моменту набрання чинності Угоди [96]. Відповідно до Угоди «будь-яке посилання на дату набрання чинності УА необхідно розуміти як дату, з якої здійснюється її тимчасове застосування» [96]. Тимчасове застосування окремих положень Угоди про асоціацію розпочалося з 1 листопада 2014 р., однак застосування положень щодо ПВЗВТ – тільки з 1 січня 2016 р. Таким чином, положення Угоди про асоціацію, особливо ті щодо яких визначено терміни виконання, слід виконати не пізніше 31 грудня 2025 р. Найбільш конкретні зобов'язання Сторонами взято в рамках ПВЗВТ, економічної та секторальної співпраці. Загалом Угодою визначено три типи домовленостей:

- домовленості прямої дії, на зразок тарифної лібералізації, тобто взаємного відкриття ринків шляхом поступового, асиметричного (з боку ЄС) та привілейованого (для України) скасування ввізних мит. Зазначимо, що на практиці це відбулось навіть дещо раніше початку тимчасового застосування Угоди, коли в 2014 р. ЄС запровадив односторонні преференції для України. Умови реалізації означених домовленостей не вимагають додаткових інституційних змін або законодавчих новацій, а отже й активізації співпраці між ЄС та Україною щодо досягнення визначених цілей, тобто все працює фактично автоматично. Прикладом «ненормальності» може бути рішення України щодо запровадження мораторію на експорт необробленої деревини, в тому числі й у країни ЄС, що свого часу спричинило арбітраж із боку ЄС;

- домовленості за принципом «quid pro quo/якщо–тоді», відповідно до якого побудовано секторальну інтеграцію, що передбачає зняття бар'єрів для діяльності вітчизняного бізнесу на ринках ЄС і навпаки (за умов впровадження Україною норм і стандартів ЄС у визначених секторах/сферах). Зауважимо, що

в рамках реалізації цих домовленостей важливою є тісна співпраця України та ЄС, оскільки вони, з одного боку, містять зобов'язання України стосовно гармонізації законодавства та інституційних змін, а з іншого – вимагають допомоги від ЄС щодо гармонізації, моніторингу правильності прийнятих норм на предмет їх відповідності нормам ЄС, наданні своєчасного зворотного зв'язку, а також прийнятті консолідованих рішень стосовно відкриття ринків у випадку вдалого завершення реформування;

– домовленості, орієнтовані на забезпечення рівних умов чесної конкуренції українських й європейських компаній у межах спільного ринку шляхом послідовного впровадження Україною правил і стандартів ЄС щодо «прав споживачів, інтелектуальної власності, прав працівників, екологічних вимог, надання державної допомоги підприємствам, запобігання монополізації ринків тощо» [6]. До моменту набуття статусу кандидата означені домовленості не передбачали додаткових переваг для партнерів, на зразок відкриття ринків, хоча й впливали на формування сприятливого для розвитку співробітництва середовища. Однак після отримання Україною статусу кандидата ці домовленості стали важливою частиною переговорного процесу, а отже успішність їх виконання наближує членство.

Отож, домовленостями (*quid pro quo*) в рамках Угоди про асоціацію передбачено односторонню регуляторну апроксимацію в обмін на економічну інтеграцію. В 2014 році Україна взяла на себе зобов'язання перейняти та впровадити *acquis* – законодавчі норми, принципи, правила та технічні стандарти ЄС – в обмін на зобов'язання Євросоюзу інтегрувати Україну до внутрішнього ринку. Зазначимо, що, за винятком країн ЄЕЗ і країн-кандидатів, Європейський Союз ніколи не надавав у такому діапазоні доступ до своїх внутрішніх ринків для третьої країни [с. 8, 11, 13; 149].

Проте статус країни-кандидата змінив ціннісний вимір Угоди про асоціацію, хоча це все ще односторонній регуляторний поступ в обмін на економічну інтеграцію, яка, втім, передусє повноцінному членству. Відповідно

успіх реалізації Угоди нашою державою створює підґрунтя для швидкого й успішного переговорного процесу. Для дослідження процесу набуття Україною статусу держави-кандидата доцільним є здійснення оцінки реалізації домовленостей щодо секторальної інтеграції України в спільний ринок ЄС.

Зауважимо, що ухвалені рішення ЄС стосовно секторальної інтеграції України до спільного ринку є оптимальними індикаторами виконання економічного блоку Угоди про асоціацію. Це, заравом, не заперечує самодостатньої значущості виконання зобов'язань для внутрішнього розвитку нашої держави. Втім, з позиції досягнення мети економічної інтеграції, саме такі рішення набувають ключового значення.

Доречно зазначити, що Угодою про асоціацію не визначено граничні терміни прийняття ЄС відповідних додаткових рішень щодо секторальної інтеграції України. Втім, документом означено чіткі терміни виконання нашої державою своїх «завдань» у відповідних секторах, тому логічним видається очікування, що відповідні рішення ЄС будуть прийняті невдовзі після підтвердження факту виконання. Загалом, Україна повинна завершити виконання зобов'язань по всіх 15-ти секторах не пізніше кінця 2023 р., при цьому на початок 2023 р. інтеграція могла б відбутись вже у 14 з них і тільки забезпечення повного взаємного доступу до ринків державних закупівель датувалося кінцем 2023 р.

Втім, зовнішні виклики та загрози порушили ці плани. З одного боку, Україна відстає у процесі виконання зобов'язань, а з іншого – в багатьох секторах, де Україною декларовано суттєвий прогрес, почасти відсутня практика перевірки й офіційного підтвердження виконання зобов'язань з боку Євросоюзу, що створює ризики, оскільки партнери не в змозі оцінити досягнутий прогрес. Зауважимо, що з набуттям статусу кандидата ці ризики суттєво знизилися, позаяк Україна стала складником регулярного процесу моніторингу прогресу країни в її підготовці до членства в ЄС. Це забезпечує передбачуваний та прозорий механізм оцінки змін, а також формування

спільного позиції стосовно «виконано/не виконано».

На початок 2023 р. було досягнуто прогресу в шести секторах економічної інтеграції, хоча для одних секторів це засвідчує досягнення очікуваного рівня інтеграції, а для інших – тільки етап на тривалому шляху. Узагальнені дані щодо секторальної інтеграції наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1

Стан секторальної інтеграції України

Сфера	Ринок	Способи інтеграції до спільного ринку ЄС	Стан реалізації
Технічні бар'єри	Промислові товари	Укладання Угоди АСАА	
Санітарні й фітосанітарні заходи	Агропромислові товари	Прийняття рішень щодо визнання еквівалентності агропромислової продукції	Визнання еквівалентності для насіння зернових (2020) <i>Часткове досягнення визначеної мети</i>
Митні процедури	Усі товари	Приєднання до системи спільного транзиту	Виконано (2022)
Послуги	Фінансові	Взаємне визнання АЕО/авторизованих економічних операторів	
	Телекомунікаційні	Надання режиму внутрішнього ринку	
	Поштові та кур'єрські	Надання режиму внутрішнього ринку	
Транспортні послуги	Автомобільні	Можливість укладання спеціальної угоди	Тимчасова угода (2022) <i>Часткове досягнення загальної мети</i>
	Залізничні	Можливість укладання спеціальної угоди	
	Внутрішні водні	Можливість укладання спеціальної угоди	
	Міжнародні морські	Можливість укладання спеціальної угоди	
	Авіаційні	Угода про спільний авіаційний простір (САП)	Виконано (2021)
Державні закупівлі	Ринок держзакупівель	Відкриття доступу до ринку держзакупівель	

Енергетика	Ринок природного газу	Де-факто інтеграція в ринок ЄС	Виконано (2020)
	Ринок електроенергії	Приєднання до ENTSO-E	Виконано (2022)
Освіта	Послуги / Ринок праці	Взаємне визнання кваліфікацій і компетенцій	

Джерело: [29].

Розглянемо динаміку секторальної інтеграції впродовж 2021–першої половини 2023 рр.:

1) *Технічні бар'єри в торгівлі*: з жовтня 2020 р. працює експертна оціночна місія ЄС, діяльність якої спрямована на оцінку стану гармонізації національного законодавства та інституційних змін із нормами та практиками ЄС у рамках узагальненої оцінки готовності України до укладання Угоди про оцінку відповідності та прийняття промислової продукції/АСАА.

2) *Санітарні й фітосанітарні заходи*: наприкінці 2020 р. Європейський Союз визнав еквівалентність національної системи контролю і сертифікації насіння зернових культур, що практично стало першим здобутком інтеграції в рамках Угоди про асоціацію. Наразі триває подальша гармонізація відповідного галузевого законодавства. Разом із тим національні виробники тваринної продукції продовжують активно використовувати можливості індивідуальної верифікації для експорту до країн ЄС.

3) *Митниця*: в жовтні 2022 р. Україна приєдналась до системи спільного транзиту, що є одним з двох складників секторальної інтеграції у митній сфері. Наразі триває також реєстрація АЕО.

4) *Фінансові послуги*: в 2020 р. затверджено «Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року» [92], якою, зокрема, передбачалось впровадження решти норм законодавства ЄС, необхідних для отримання режиму внутрішнього ринку з Євросоюзом. Зазначимо, що реалізацію Стратегії було припинено у 2023 р. Набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС відкриє нові можливості доступу до фінансових ресурсів, а значення цього не

можна недооцінювати в умовах руйнування агресором українських міст і сіл, житла населення й об'єктів інфраструктури нашої держави. Однак навіть із набуттям статусу кандидата перспективи отримання режиму «внутрішнього ринку» до моменту фактичного вступу в ЄС вимагають створення інституційних механізмів, що забезпечать реалізацію функції Європейських наглядових інституцій в Україні.

Не виключено, що з огляду на умови набуття нашою державою статусу кандидата, для України буде розроблено окремі механізми фінансової підтримки задля забезпечення відновлення пошкодженої та знищеної інфраструктури. На нашу думку, одним із таких інструментів може стати презентований в травні Європейською комісією проєкт *Rebuild Ukraine*, спрямований на повоєнну відбудову України, підтримку економіки, ефективного публічного управління та інтеграції з ЄС. Зважаючи на те, що внаслідок військової агресії РФ значна кількість об'єктів інфраструктури виявилася зруйнованими або пошкодженими, а потреби України зросли у десятки разів, більш детально даний проєкт нами буде розглянуто у підрозділі 3.3.

5) *Телекомунікації*: наразі триває гармонізація законодавства у даній галузі: у вересні 2022 р. між Україною та ЄС підписано Угоду про участь України в програмі ЄС «Цифрова Європа» 2021–2027 [95]; тривають інтеграція ринків телекомунікаційних послуг (спільний роумінг) і підготовка до взаємного визнання електронних довірчих послуг.

6) *Поштові та кур'єрські послуги*: прийнято закон, спрямований на впровадження положення Директиви 97/67/ЄС, однак, зважаючи на те, що означений закон не повністю відповідає Директиві, є перспектива подальших законодавчих новацій.

7) *Транспорт*: в 2021 р. ратифіковано Угоду про спільний авіаційний простір [77]. На жаль, російсько-українська війна не дозволяє нашій державі наразі використовувати переваги цієї угоди. З метою пом'якшення наслідків

військової агресії проти України ЄС укладено угоду, яка тимчасово спрощує доступ національного вантажного транспорту в країни ЄС.

8) *Державні закупівлі*: в 2020 р. набула чинності оновлена редакція Закону України «Про публічні закупівлі» [75], що значно наблизило національне законодавство до директив ЄС, особливо в частині вимог Індикативного графіка інституційних реформ (другого з п'яти етапів), адаптації нормативно-правової бази та надання доступу до ринку в сфері держзакупівель. Заразом досі не узгодженим є рішення щодо формального завершення жодного з етапів.

9) *Енергетика*: Україною досягнуто значного рівня інтеграції на європейському ринку природного газу. В 2022 р. в авральному режимі відбулось приєднання до ENTSO-E. Такий темп спричинений військовою агресією РФ. Водночас Європейський зелений курс включає також законодавчі новації на рівні ЄС, що продукує нові виклики для України.

10) *Освіта*: в 2021 р. КМУ затвердив Порядок визнання в Україні професійних кваліфікацій, здобутих в інших країнах [70], яким визначено критерії та закріплено процедуру визнання в Україні професійних кваліфікацій, здобутих в інших державах, зокрема в країнах ЄС; в травні 2022 р. українці отримали доступ до Europass.

Дослідження політичних ефектів набуття Україною статусу держави-кандидата, дозволяють окреслити перспективи, насамперед у напрямку реалізації реформ і наближення до європейських стандартів, як на шляху до набуття членства, так і після його отримання:

– у правовій сфері: реформа правової системи, наближення вітчизняного законодавства до європейських стандартів, модернізація законодавства, посилення незалежності судової системи, боротьба з корупцією і зміцнення прав людини;

– інституційне реформування: посилення демократичних інституцій, забезпечення правової держави, боротьба з корупцією, створення незалежних

регуляторних інституцій, підвищення прозорості та відкритості публічного управління, зміцнення ролі громадського сектору [49];

– в економічній сфері: забезпечення конкурентоспроможної ринкової економіки, її відповідності європейським стандартам, лібералізація ринків, стимулювання підприємництва, покращення бізнес-клімату, захист інтелектуальної власності, безпека продукції, залучення іноземних інвестицій [1];

– в сфері публічного управління: модернізація управління державним апаратом, відповідно до європейських стандартів, спрощення бюрократичних процедур, розробка електронного урядування, підвищення прозорості, ефективності та результативності управлінської діяльності;

– в соціальній сфері: реформування системи соціального захисту, освіти та охорони здоров'я, забезпечення їх відповідності європейським стандартам;

– у сфері забезпечення стандартів якості та безпеки: впровадження європейських стандартів якості та безпеки в різних сферах, зокрема харчова промисловість, фармацевтика, транспорт, енергетика та інші;

– євроінтеграційний поступ: активна співпраця з європейськими інституціями та агентствами, зокрема участь в ініціативах і програмах ЄС, обмін досвідом, зміцнення демократії, економічний розвиток і поглиблення співпраці з країнами-членами ЄС.

З набуттям статусу кандидата європейська інтеграція України отримала новий вимір. І хоча вступ України до ЄС є досить тривалим процесом, успішна реалізація реформ і наближення до європейських стандартів розширюють перспективи майбутнього членства та покращують ситуацію в державі вже зараз. Повне виконання Україною всіх передбачених переговорним процесом принципів *acquis* ЄС забезпечує наближення інституційних і законодавчих параметрів до визначених у рамках переговорного процесу нормативних показників. Наразі можна констатувати, що Україна не тільки отримала, а й в подальшому отримуватиме позитивні наслідки від реалізації

євроінтеграційного курсу, хоча наразі й невідомими залишаються часові рамки набуття статусу країни-члена Європейського Союзу.

Підсумовуючи зазначимо, що набуття Україною статусу держави-кандидата ЄС – це шлях, який дозволить нашій державі стати повноправним членом європейського співтовариства, сприятиме інтеграції у глобальний економічний простір, дозволить отримати відповідні геополітичні преференції та підвищить престиж у світовому співтоваристві. Вступ до ЄС забезпечить можливість стабільного політичного та соціально-економічного розвитку, розширення експортних ринків, залучення іноземних інвестицій, технологічних інновацій та модернізаційних зрушень.

Для успішного вступу до ЄС Україні необхідно дотримуватись послідовності у здійсненні реформ. Зрозуміло, що ефекти від цих реформ будуть відчутні у довгостроковій перспективі, однак, для подолання агресора, нашій державі потрібно й надалі посилювати свій правовий, інституційний та адміністративний потенціал, зокрема:

- завершити гармонізацію законодавства (у тісній співпраці з ЄС), забезпечити функціонування механізму постійних консультацій та узгодження сумісності текстів нормативних актів з *acquis* ЄС;

- продовжувати інституційну розбудову, посилювати технічну спроможність, зокрема у сфері інфраструктури;

- налагодити ефективну комунікаційну взаємодію зі стейкхолдерами;

- забезпечити технічну складову гармонізації (переклади, таблиці відповідності тощо);

- забезпечити прозорість процесу моніторингу й оцінки, залучення інститутів громадянського суспільства до цього процесу.

Однак найвагомим кроком на шляху до набуття членства в ЄС на сьогодні залишається перемога над сусідом-агресором, відновлення та захист територіальної цілісності України. Перед нашою державою стоятимуть важливі завдання повоєнного відновлення та відбудови, однак, це не повинно стати

перешкодою на шляху до європейської інтеграції.

3.2. Фінансова та гуманітарна допомога ЄС Україні в умовах російсько-української війни

Сучасну Україну можна охарактеризувати, з одного боку, як специфічну «політичну лабораторію», в якій Росія випробовує різноманітні способи впливу, тиску й агресії, а з іншого – як приклад стійкості та спротиву подібного роду викликам і загрозам. Водночас ключові чинники посилення та підтримки стійкості України до російського впливу пов'язані із широкою суспільною підтримкою демократичної ідентичності українців і з подальшими зусиллями держави та громадянського суспільства щодо зменшення пов'язаної з конфліктом уразливості. Високий рівень консолідації населення та використання самоорганізаційного потенціалу громадянського суспільства виступають потужним інструментом протидії виникненню гуманітарних катастроф в умовах повномасштабної військової агресії з боку РФ. Важливу роль у координації фінансової та гуманітарної підтримки громадян України відіграють соціальні мережі Facebook та Instagram, в яких люди, обмінюючись інформацією, кооперуються й об'єднуються задля допомоги тим, хто цього потребує.

Фінансова допомога ЄС передбачає надання грошової підтримки за багаторівневою системою, що здійснюється залежно від статусу та потреб відповідної країни. Серед інструментів надання фінансової допомоги і підтримки варто виокремити структурні та інвестиційні фонди ЄС. Також існують й інші програми фінансової підтримки, що орієнтовані на фінансування не лише країн-членів ЄС, а й інших держав, що потребують такої допомоги, зокрема це партнерство, політика сусідства та інші різноманітні транскордонні програми. Програмами фінансової допомоги ЄС передбачено надання грошової підтримки шляхом реакції на запит уряду певної держави. Важливою причиною такого запиту визнаються несприятливі ситуації, спричинені безпековими

загрозами. Прикладом такої програми є підтримка внутрішньо та зовнішньо переміщених українців, що отримала фінансове забезпечення саме завдяки співпраці України з Європейським Союзом.

Гуманітарна складова діяльності міжнародних політичних акторів визначається «як комплекс дій, інструментів, програм та інших заходів, спрямованих на захист і забезпечення базових прав людини та її потреб, як на рівні окремих індивідів або невеликих спільнот, так і на рівні великих груп людей (біженців, мирних жителів у зонах бойових дій та ін.)» [152]. Гуманітарна складова діяльності Європейського Союзу найбільш повно виявляється у тих випадках, коли людське життя, здоров'я й інші фундаментальні права та можливості опиняються під загрозою. Це може відбуватися під впливом різних факторів: збройних конфліктів, природних і антропогенних катастроф, голоду, актів тероризму, дискримінаційної політики й ін. Гуманітарна складова включає різні види допомоги, підтримки та захисту.

Гуманітарний зріз діяльності Європейського Союзу має декілька ключових характеристик, що відрізняють його від інших напрямків діяльності співтовариства. По-перше, коло кінцевих бенефіціарів гуманітарного спрямування утворюють конкретні люди. Тобто, гуманітарна компонента, як у своїх цілях, так і у своїх практичних формах, найбільш чітко сфокусована на збереженні людських життів, здоров'я, забезпечення базових прав і можливостей. І саме з цієї позиції можна здійснювати оцінку ефективності гуманітарної складової. По-друге, для гуманітарної складової діяльності країн Європейського Союзу характерне поєднання альтруїстичного та раціонального начал. Наприклад, здійснення операції з надання безоплатної допомоги в зонах воєнних дій, збройних конфліктів і гуманітарних катастроф, може передбачати також скорочення припливу біженців із цих місць на інші території.

Гуманітарна підтримка як напрям діяльності Європейського Союзу виявляється у формі конкретних дій, зокрема: (1) допомоги біженцям і вимушеним переселенцям; (2) допомоги мирним мешканцям у зонах воєнних

дій, збройних конфліктів і гуманітарних катастроф; (3) продовольчої допомоги; (4) інших видів допомоги.

З початком війни Російської Федерації проти України зусилля всього цивілізованого світу спрямовуються на підтримку та надання нашій державі різного роду допомоги у боротьбі з агресором. Згідно даних системи «Ukraine Support Tracker», донорами України стали європейські інституції, Міжнародний валютний фонд і Світовий банк, а також 40 країн [153]. Доречно зауважити, що значну частину означеної суми складає гуманітарна допомога від урядів та організацій окремих країн. За даними Міністерства соціальної політики України наша держава отримала гуманітарну допомогу для задоволення життєвих потреб людей, що вимушено змінили місце проживання чи постраждали від воєнних дій із більш ніж 20 країн світу [12]. Частина гуманітарної допомоги спрямовується також на забезпечення тих, хто поповнює лави територіальної оборони.

Зокрема, Європейський Союз надав майже 62 млрд євро фінансової допомоги, 13 млрд євро виділили на підтримку України міжнародні фінансові організації. Зазначимо, що практично половину з виділених коштів складає фінансова допомога, приблизно 40 % – військова допомога, а решту – гуманітарна підтримка. Окрім того, європейські інституції та країни-члени ЄС зобов'язалися надати Україні ще майже 36 млрд євро на потреби бюджету [17]. Залучена міжнародна допомога спрямовується на фінансування пріоритетних видатків держбюджету, зокрема соціальних і гуманітарних виплат.

Найбільшу допомогу Україна отримала від Німеччини – загалом 7,282 млрд євро, з яких 1,739 млрд євро – гуманітарна підтримка, 1,3 млрд євро – фінансова, 4,242 млрд євро – військова допомога. Таким чином, Німеччина лідирує по кожному із видів допомоги. На другому місці Нідерланди з показником допомоги – 3,938 млрд євро, з яких 587 млн євро – гуманітарна допомога, 993 млн євро – фінансова та 2,359 млрд євро – військова. Замикає трійку лідерів Польща, яка надала Україні допомоги на загальну суму 3,527

млрд євро, з яких – 170 млн євро гуманітарна допомога, 934 млн євро – фінансова та 2,423 млрд євро – військова. Далі йдуть Франція (1,54 млрд євро), Швеція (1,4 млрд євро), Італія (1,02 млрд євро), Данія (961 млн євро), Чехія (937 млн євро), Фінляндія (899 млн євро), Австрія (767 млн євро), Іспанія (723 млн євро), Португалія (489 млн євро). Окремо варто відзначити допомогу від країни Балтії, які є абсолютними лідерами за співвідношенням наданої гуманітарної, фінансової та військової допомоги до рівня ВВП. Так, Латвія надала Україні допомоги на 1,24 млрд євро (1,24% ВВП країни). В Естонії цей показник складає 1,1% від ВВП (313 млн євро), а у Литви – 0,93% ВВП (486 млн євро). 47 млн євро гуманітарної допомоги (0,033% ВВП) надала Угорщина, Румунія – 11 11 млн євро (0,005% ВВП), з яких 8 млн євро – гуманітарна та 3 млн євро – військова допомоги. В Міністерстві соціальної політики України повідомили, що тільки впродовж березня 2022 року Україна отримала понад 1000 тонн гуманітарної допомоги. Серед надходжень – продукти харчування (375 тон), одяг (147 тонни), засоби особистої гігієни (90 тонн), медикаменти (35 тонн) та інші товари (324 тонни) [12].

668 млн євро було виділено на проекти гуманітарної підтримки мирних жителів, що постраждали від війни в Україні. Ця гуманітарна допомога забезпечить харчування, воду, медичне обслуговування й інші базові потреби, а також притулок на зиму для потребуючих. Ще 330 млн євро доступні в межах програми екстреної підтримки, яка сприяє доступу до основних товарів і послуг, таких як харчування, освіта, охорона здоров'я тощо.

Однією із суттєвих ознак для оцінки ставлення іноземних аудиторій до України та українців є готовність прийняти тимчасово переміщених українців у своїх країнах. Вважається, що війна в Україні спричинила найбільшу з часів Другої світової війни міграцію біженців у Європі. 4 березня 2022 року Рада ЄС ухвалила Директиву про тимчасовий захист [28], щоб забезпечити швидку та ефективну допомогу людям, що тікають від війни. Згідно з Директивою «ті, хто рятується від війни, отримають тимчасовий захист на території ЄС: зможуть

проживати, вчитися, працювати й отримувати медичну допомогу. Тимчасовий захист вже ввійшов у дію й застосовуватиметься до українських біженців протягом року. Захист може бути продовженим до трьох років, якщо ситуація в Україні не покращиться достатньо для того, щоб люди змогли повернутися додому» [28].

Станом на 15 листопада 2022 року, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) повідомило про 7,8 мільйонів українців, які вимушено втекли від бойових дій в Україні [13]. Хоча виклики, пов'язані з їхнім прийняттям та розміщенням, є величезними і зростають під негативним впливом економічної кризи, більшість країн упродовж усього 2022 року демонстрували готовність приймати українців. Зокрема, Україна отримала 630 млн євро, а Молдова – 38 млн євро на підтримку українських біженців. Фінансова підтримка є інструментом захисту населення – як внутрішньо переміщених осіб, так і приймаючих громад, – а також інструментом підтримки малих і середніх підприємств, сільського господарства.

Низка опитувань підтвердила високий рівень толерантності до тимчасово переміщених українців і готовність допомогти їм на початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. Серед громадян ЄС існував чітко виражений консенсус щодо прийняття українців, які тікають від війни (88%) [18]. Двоє з трьох європейців були готові допомагати українцям, збираючи кошти, їжу та одяг, а також у пошуках житла [9]. Опитування, що охопило десять країн-членів ЄС, показало, що переважна більшість європейців все ще виступає за те, щоби приймати у своїх країнах українських тимчасово переміщених осіб у жовтні 2022 року. Більше того, 40% населення ЄС були готові продовжувати підтримувати Україну навіть попри негативні економічні та соціальні наслідки [20]. Загальна гуманітарна допомога Україні користувалася високою підтримкою впродовж усього 2022 року. Опитування, проведені у травні та вересні, показали, що абсолютна більшість європейців схвалюють надання

гуманітарної підтримки людям, які постраждали від війни (93% [20] та 92% [90]).

9 квітня 2022 р. на глобальному заході «Stand Up for Ukraine», ініційованому Єврокомісією та Канадою, було зібрано 9,1 млрд євро для вимушено переміщених українців як всередині держави, так і за кордоном, у тому числі 1 млрд євро склав внесок Європейської комісії. Окрім цього, ЄБРР оголосив про надання додаткової позики Україні на покриття потреб вимушено переміщених осіб у розмірі 1 млрд євро [147].

Єврокомісія координує надання фінансової допомоги Україні через Механізм цивільного захисту ЄС, що стало найбільшою в історії активацією Механізму. 27 держав-членів ЄС, а також Ісландія, Норвегія, Північна Македонія, Сербія та Туреччина вже долучилися до поставки 80 млн предметів першої необхідності: аптечок, водяних насосів, генераторів електроенергії, обладнання для укриття, палива та протипожежного спорядження. Зазначимо, що такі пропозиції надходять майже щодня.

Оскільки потреби зростають у геометричній прогресії, додаткова підтримка була направлена в Україну через rescEU, що базуються в Німеччині, Нідерландах та Угорщині. Підтримка rescEU включає медичне забезпечення, зокрема апарати штучної вентиляції легень, інфузійні насоси, кисневі концентратори, маски, монітори, ультразвукові пристрої та халати на суму понад 87 млн євро.

До надання Україні допомоги Для надання Україні допомоги у подоланні наслідків підриву Каховської ГЕС долучилися 16 країн ЄС [154]. Австрія, Бельгія, Болгарія, Данія, Естонія, Іспанія, Латвія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Фінляндія, Франція, Чехія та Швеція використовуючи Механізм ЦЗ ЄС, забезпечили мешканців постраждалих районів цистернами з водою, водяними насосами, човнами, рятувальними обладнанням, генераторами та іншою необхідною допомогою [154].

Єврокомісія ухвалила рішення щодо постачання Україні трьох мобільних станцій для обробки води, потужність яких дозволяє виробляти на добу близько 120 тис. літрів очищеної питної води. Також ЄС продовжує координувати зусилля з гуманітарними організаціями і партнерами щодо фінансової підтримки постраждалих українців, забезпечення їх предметами першої необхідності та обладнанням для організації притулків. Для забезпечення цих гуманітарних операцій ЄС додатково мобілізовано 500 тис. євро [22].

Окрім того, після прориву греблі у Новій Каховці ЄС забезпечив постачання до України 500 електрогенераторів зі своїх запасів rescEU, розміщених на території Польщі. Загальна вартість обладнання становить 16 млн євро. Генератори призначені для відновлення роботи об'єктів критичної інфраструктури, насамперед водонасосних і каналізаційних станцій у постраждалих районах півдня України. Генератори мають різний ступінь потужності, що коливається у діапазоні від 12,5 кВА до 1100 кВА [24].

Євросоюз також допомагає Україні протистояти наростаючій фінансовій кризі, зокрема було виділено макрофінансову допомогу у вигляді позик на суму 1,2 млрд євро та додаткові 120 млн євро бюджетної підтримки. 20 червня Єврокомісія ініціювала створення спеціального інструменту фінансування в обсязі близько 50 млрд євро, що забезпечить послідовну, стабільну підтримку України на період 2024–2027 рр. [23]. Така допомога базуватиметься на фінансовому сприянні у вигляді грантів і позик.

Метою цього інструменту є надання короткострокової фінансової допомоги Країні у передбачуваний, безперервний, упорядкований і своєчасний спосіб, фінансування відновлення та початкова підтримка післявоєнної відбудови, де це доречно, з метою підтримки України на її шляху до членства в Європейському Союзі. Ця підтримка в рамках інструменту від Європейського Союзу є доповненням до ресурсів, які надаються Країні міжнародними фінансовими організаціями та донорами в рамках двосторонньої співпраці для підтримки економічної, соціальної та фінансової стійкості країни. Новий

механізм для України підтримуватиме зусилля нашої держави щодо макрофінансової стабільності, сприятиме відновленню, а також модернізації країни під час реалізації ключових реформ на шляху євроінтеграційного поступу. Зазначене уможливить перехід до зеленої, інклюзивної та цифрової економіки, яка поступово узгоджується з принципами та стандартами ЄС.

В рамках конференції з відновлення України, що відбулась у Лондоні в червні 2023 р., виконавчий віце-президент Єврокомісії Валдіс Домбровскіс, разом із керуючим директором Міжнародної фінансової корпорації Махтаром Діюпом, головами ЄІБ Вернером Хоєром і ЄБРР Оділь Рено-Бассо, підписали угоди на загальну суму понад 800 млн євро з метою мобілізації інвестиційного потенціалу для відновлення та відбудови економіки України [33]. Угоди, підтримані Європейським фондом сталого розвитку плюс, засвідчили консолідованість зусиль приватного сектору щодо відновлення та відбудови України. Означені угоди виокремлено у новий Інструмент підтримки України, введення в дію якого очікується в 2024 р.

Розглянемо докладніше угоди щодо фінансування повоєнного відновлення інфраструктури, економіки й енергетики України:

1) Гарантія EU4Business для мікро-, малих і середніх підприємств – нова угода з Групою ЄІБ щодо надання 40 млн євро у вигляді гарантій, зокрема 30 млн євро для України, що дозволить розблокувати кредити в обсязі 375 млн євро для малих і мікропідприємств. Решту коштів виділено для банків Молдови, Грузії, Вірменії та Азербайджану.

2) Ініціатива «ЄС для України» (EU4U) – кредити для швидкого відновлення: Україна гарантовано отримає 100 млн євро фінансування від ЄІБ у вигляді суверенних кредитів для швидкого відновлення, включно з ремонтними роботами з регенерації муніципальної та енергетичної інфраструктури.

3) Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі/ПВЗВТ – механізм для малих і середніх підприємств: 125 млн євро у вигляді кредитів від

українських банків для малих і середніх підприємств стануть можливими завдяки адаптації поточної програми розподілу ризиків, що фінансується Єврокомісією та впроваджується Групою ЄІБ.

4) Програма гарантування малих кредитів, спрямовані на зниження інвестиційних ризиків з боку приватного сектора: близько 200 млн євро у вигляді підтримки від фінансових установ України для малого бізнесу, з особливою увагою до підприємств сфери агробізнесу та підприємств, які належать жінкам (у рамках партнерства ЄС і МФК).

5) Грантова підтримка міста Кременчук у рамках програми реагування на кризові ситуації та Фонду енергоефективності України: 1,1 млн євро у вигляді грантової підтримки від ЄС спрямовано Кременчуцькій міській раді через МФК на допомогу у реновації муніципальних будівель для розміщення сотень ВПО, які виїхали з районів постраждалих від російської агресії.

Загальний обсяг фінансування України за програмою масштабної макрофінансової допомоги МФД сягає майже 18 млрд євро [97]. Станом на червень 2023 р. до державного бюджету України надійшло від ЄС вже 9 млрд євро пільгових коштів. Наступні транші в рамках масштабної програми МФД надходять до держбюджету впродовж 2023 р. із урахуванням виконання нашою державою узгоджених сторонами умов.

З червня 2023 р. малі та середні підприємства України мають можливість подати заявку на отримання фінансування через проєкт «2023 Ideas Powered for Business» від SME Fund – Фонду підтримки малого та середнього бізнесу – ініціативи Єврокомісії, яку координує Відомство інтелектуальної власності ЄС (EUIPO) [144]. Цей інструмент підтримки надає українському бізнесу безпрецедентні можливості доступу до фінансових ресурсів для захисту своєї інтелектуальної власності.

Таким чином, гуманітарна складова діяльності організацій громадянського суспільства виступає своєрідним запобіжником виникнення гуманітарних катастроф і механізмом управління ризиками, спричиненими

військовою агресією. Вагомий внесок у забезпечення адекватної реакції на колізії гуманітарного характеру роблять уряди та організації громадянського суспільства окремих держав. Можна стверджувати, що діяльність організацій громадянського суспільства доповнює внесок держав у вирішення гуманітарних проблем.

3.3. Моделювання ролі ЄС у повоєнному відновленні України

Повномасштабна військова агресія РФ завдала неймовірних руйнувань енергетичній і соціальній інфраструктурі України, її житловому фонду та промисловості, а також економіці, довкіллю й природі. Згідно даних спільного звіту Світового банку, КМУ та Євркомісії, станом на 1 червня 2022 року відновлення України потребувало близько 349 млрд доларів [97]. Зазначимо, що до кінця війни означені цифри неминуче зростатимуть. З огляду на це, моделювання повоєнного відновлення України повинно розпочатися ще до кінця війни за участі донорів і партнерів.

В травні 2022 р. Європейською Комісією ініційовано створення Платформи відбудови України для створення нового механізму Відбудувати Україну/RebuildUkraine, а також координації роботи фінансових установ і донорських організацій [7]. Ініціатива була схвально сприйнята та оцінена як значний крок на шляху моделювання повоєнного відновлення України та зближення нашої економіки з економікою ЄС [19].

В червні 2022 року Європейська Рада надала нашій державі статус кандидата на вступ до ЄС, гарантуючи, що майбутні кроки з повоєнної відбудови «будуть пов'язані з реалізацією відповідних європейському курсові країни реформ і антикорупційних заходів» [7]. Цей процес посилить і так тісні політичні й економічні зв'язки сторін, що ґрунтуються на Угоді про асоціацію з її глибокою й всеосяжною зоною вільної торгівлі. Моделювання повоєнної відбудови України повинно бути узгоджено з цілями Європейського зеленого курсу – програми економічного розвитку, метою якої декларується досягнення

кліматичної нейтральності Європи до 2050 р. повоєнне відновлення відбуватиметься під керівництвом органів державної влади України в тісному партнерстві з інституціями ЄС, іншими ключовими партнерами, зокрема країнами G7 та G20, а також міжнародними організаціями та міжнародними фінансовими установами, з можливістю долучення інших міжнародних політичних акторів [113].

Урядом України створено Національну раду з відновлення від наслідків війни, повноваженнями якої визначено моделювання підготовки до повоєнного відновлення та розвитку на період 2022–2032 рр. [42]. Слід зазначити, що перші національні плани було представлено ще на початку липня [47], однак ними не визначались пріоритети, цілісне бачення розвитку держави та всеохопна участь за принципом «знизу догори» [3]. Крім того, важливі регіональні відбудовні плани ще не розроблені, тому до національного плану відбудови потрібно інтегрувати підхід «знизу догори» та враховані проблеми регіонального розвитку [54]. Між тим інститутами громадянського суспільства вже розроблено зелені принципи екологічно сталого економічного й соціального відновлення, які повинні бути реалізовані з використанням оптимально доступних інноваційних технологій та методів [11].

Відповідно до запропонованої стратегії відновлення RebuildUkraine [113] у повоєнній відбудові братимуть участь: Кабінет Міністрів України, Європейський Союз (включно з державами-членами), Європейський інвестиційний банк (включно з міжнародними партнерами), інші партнери та донори (трастфонд Світового банку, рахунок, керований МВФ), міжнародні фінансові установи (Рисунок 6). Стратегія RebuildUkraine стане ключовим правовим інструментом підтримки ЄС моделювання повоєнного відновлення України (механізм поєднання кредитів і грантів). Зазначимо, що це буде закладено в бюджет Євросоюзу. Реалізація стратегії опиратиметься на досвід фінансування інвестицій та реформ Фондом відновлення та стійкості в ЄС, а

відтак пристосовуватиме його до безприкладних проблем відновлення України [113].

Рисунок 6. Стратегія відновлення України (RebuildUkraine)

Стосовно структури фінансової платформи зазначимо, що вона ще перебуває на стадії розробки, в пропозиції щодо платформи зазначено, що «Європейська Комісія розмістить секретаріат, який допомагатиме координувати донорську спільноту» [86]. Доречно відзначити, що платформа не просто поєднуватиме донорів, а регламентуватиме єдині правила та стандарти залучення зацікавлених сторін, відкритості, прозорості та підзвітності. Крім того, потрібно чітко окреслити загальний цикл подання пропозицій, планування, реалізації й контролю за фондами та проєктами, оскільки це не просто забезпечить впорядкованість відновлення, а й гарантуватиме належний рівень впровадження в Україні майбутніх програм фінансування як національного рівня, так і рівня Європейського Союзу.

ЄС надає підтримку економікам своїх 27 держав-членів через бюджет співтовариства – Багаторічні фінансові рамки/Multiannual Financial Frameworks/MFF, що є доповненням національних бюджетів держав у різних сферах політики, що проводяться на європейському рівні. Наразі загальний фонд MFF на період з 2021 до 2027 р. становить 1 074,3 млрд євро. На додаток до цього інструменту, європейські структури в 2020 р. надали у розпорядження держав-членів, що найбільше постраждали від світової пандемії COVID-19, на 2021–2026 рр. додатковий пакет відновлення розміром 750 млрд євро.

В рамках бюджету ЄС механізм RebuildUkraine підтримуватиме повоєнне відновлення України через програми регіонального та локального розвитку. Покращення якості реалізації стратегії повоєнного відновлення України передбачає залучення громадськості та врахування кліматичної обумовленості в рамках фондів політики згуртованості (Фонд справедливого переходу, Just Transition Fund) та Фонду відновлення та стійкості (Recovery and Resilience Facility/RRF).

Політика згуртованості ЄС/Cohesion Policy EU спрямована на зміцнення «економічної, соціальної та територіальної згуртованості в Європейському Союзі» і на «виправлення дисбалансу між країнами й регіонами» [108]. Підтримка означених цілей забезпечується через:

- Європейський соціальний фонд + (the European Social Fund Plus/ESF+): підтримка зростання зайнятості та творення справедливого й соціально інклюзивного суспільства;

- Європейський фонд регіонального розвитку (the European Regional Development Fund/ERDF): інвестиції в соціально-економічний розвиток;

- Фонд гуртування (the Cohesion Fund/CF): інвестиції в охорону довкілля та розвиток транспорту в менш спроможних країнах ЄС;

- Фонд справедливого переходу (the Just Transition Fund/JTF): підтримка регіонів, які зазнали ефектів впливу від переходу до кліматичної нейтральності.

Все це є прикладами європейських інвестиційних і структурних фондів, що регулюються Регламентом про спільні положення [140]. В поточному програмному періоді (2021–2027 рр.), бюджет політики згуртованості для фінансування регіонів і країн, з урахуванням інвестиції, передбачених на цей період, визначено у розмірі 392 млрд євро.

Для отримання фінансової підтримки, країни-члени повинні підготувати та подати два пакети документів, якими визначено пріоритети і конкретні інвестиційні потреби – партнерські угоди й операційні програми. Перші визначають стратегічні орієнтири й інвестиційні пріоритети держав-учасниць, другі містять детальний опис кошторису проєктної пропозиції, операційні програми можуть бути національними або регіональними. Зазначимо, що планування розраховано на сім років, упродовж яких держави-учасниці регулярно звітують Єврокомісії про досягнутий прогрес у реалізації інвестиційних пропозицій.

З моменту початку російського вторгнення на територію України Європейська Комісія використовує фінансові ресурси політики згуртованості, підтримуючи держави-члени ЄС, що приймають вимушено переміщених українців, у межах програми «Гнучка допомога територіям»/FAST-CARE. Дана програма розширює коло підтримки, наданої у рамках проєкту «Заходи зі згуртованості для біженців у Європі»/CARE, пріоритетом якого є рівний доступ до медичних послуг, стійкість системи охорони здоров'я, сталі адаптаційні механізми до зміни клімату і попередження небезпеки стихійних лих [155].

Ключову роль в досягненні цілей Європейського зеленого курсу відіграє регіональна політика, адже фонди політики згуртованості складають третину загального бюджету співтовариства та можуть надати значного поштовху енергетичному переходові. Кліматична політика є однією з п'яти стратегічних цілей, визначених у рамках поточного програмного періоду на 2021–2027 рр. Підтримка зелених цілей на рівні ЄС забезпечується трьома інвестиційними та структурними фондами, зокрема Європейським фондом регіонального

розвитку, Фондом гуртування та новоствореним Фондом справедливого переходу.

Європейський фонд регіонального розвитку та Фонд гуртування спрямовують на фінансування кліматичних цілей відповідно 30 й 37 відсотків своїх бюджетів [107], що передбачає конкретне охоплення таких напрямків як адаптація до зміни клімату, енергоефективність, відновна енергетика, сталий розвиток і циркулярна економіка. також політика згуртованості сприяє вирішенню проблеми втрати біорізноманіття відповідно до цілей, визначених багаторічними фінансовими рамками [112].

Для фінансової підтримки у даній сфері держави-учасниці повинні представити інвестиційну пропозицію, що відповідає конкретним вимогам, тобто «сприятливим умовам», визначеним у додатку IV Регламенту про спільні положення [110; 140]. Всі програми також повинні пройти процедуру стратегічного екологічного оцінювання, що визначає вірогідні наслідки інвестицій для довкілля [21]. Окрім того, до чинної політики згуртованості вперше було інтегровано принцип «не завдавати суттєвої шкоди». І хоча країни не зобов'язані надавати Єврокомісії оцінювання відповідно до принципу «не завдавати суттєвої шкоди», означений принцип є індикатором забезпечення подальшої відповідності кліматичним цілям.

В попередньому програмному періоді – 2014–2020 рр. – проекти та програми, що сприяли досягненню цілей Європейського зеленого курсу, було втілено завдяки фінансовій підтримці, наданій в рамках політики згуртованості. Приміром, найбільш успішний досвід декарбонізації систем централізованого теплопостачання і розгортання геліотермальної енергетики – великий парк із 1720 сонячними колекторами в литовському місті Саласпілс, який було відкрито у 2019 р. Загальний кошторис проекту складав 8,78 млн євро, з яких 2,73 млн євро надано через співфінансування згуртованості у рамках тематичної цілі «Сприяння енергоефективності та локальним ВДЕ в централізованому теплопостачанні».

Одним із наріжних каменів регіональної політики ЄС є партнерство. Регіональні та локальні органи влади, інститути громадянського суспільства та соціально-економічні суб'єкти долучаються до формування політики згуртованості й відіграють важливу роль у плануванні європейських інвестиційних і структурних фондів (Рисунок 7).

Рисунок 7. Алгоритм фінансування європейської «Зеленої угоди»

Залучення інститутів громадянського суспільства регулюється принципом партнерства, який посилено в 2014 р. шляхом запровадження та приєднання до Регламенту про спільні положення Європейського кодексу поведінки щодо партнерства, що став імперативом для всіх держав-членів. Кодекс визначає засадничі положення та принципи взаємодії урядів і керівних органів із зацікавленими сторонами в процесі підготовки, реалізації та моніторингу виконання угод про партнерство й операційних програм заради створення структурованого та відкритого партнерського середовища. Приміром, статті 2, 3 та 4 визначають критерії відбору підходящих для консультування партнерів, а статті 10 та 11 регламентують правила членства і процедури функціонування моніторингових комітетів – органів, повноважних здійснювати контроль виконання операційних програм. Зазначимо, що Кодекс поведінки є важливим інструментом залучення партнерів до процесу [132]. В

попередньому та поточному програмних періодах справді спостерігаються приклади ефективної реалізації партнерства в країнах центральної і східної Європи.

Для прикладу, до планування та моніторингу фондів ЄС у Словаччині впродовж попереднього програмного періоду систематично долучались представники експертного середовища громадянського суспільства. Таким чином, партнерський проєкт у Словаччині дозволив створити координаційні можливості та забезпечити підтримку у взаємодії з національними органами влади, зокрема, налагодження зв'язків між міністерствами, експертами та зацікавленими сторонами, спільний моніторинг і вдосконалення механізму залучення інститутів громадянського суспільства в системі ЄС [148].

Стосовно поточного програмного періоду слід зазначити, що процес суттєво затягнувся, а підготовка угод про партнерство й операційних програм завершилася аж на початку 2023 р., тобто значно пізніше визначених термінів. Однак певні покращення якості консультацій ідентифікуються вже на етапі підготовки. Зокрема, керівні інституції Польщі вперше апробували інструмент зворотних громадських слухань. Зворотні громадські слухання є різновидом громадських слухань, що передбачають надання керівними органами відповіді на інформацію, отриману в результаті консультацій та звичайних громадських слухань. Зазначимо, що нова практика Польщі була позитивно оцінена партнерами, які відзначили підвищення якості консультацій.

Важливим складником механізму підтримки повоєнного відновлення України RebuildUkraine є Фонд відновлення та стійкості /RRF, який у 2020 р. слугував основним інструментом ЄС для реагування на спалах COVID-19 та наслідки пандемії для європейських країн. Офіційно RRF набув чинності в лютому 2021 р. і надавав кредитну та грантову підтримку реформування в розмірі до 672,5 млрд євро до кінця 2026 р. [111]. Сьогодні RRF розглядається як ефективний інструмент моделювання повоєнного відновлення України

[139]. Хоча варто зазначити, що детальний алгоритм його застосування ще не визначено.

Для отримання фінансування від RRF, державі-учасниці потрібно розробити план відновлення та стійкості, з чітким зазначенням сфери реформування та обсягу інвестицій, яких потребує реалізація реформи. До розгляду допускаються проекти, що відповідають визначеним регламентом критеріям. Стосовно кліматичних питань зазначимо, що кожний план відновлення повинен передбачати на зелений перехід мінімум 37 % витрат [109]. На додаток до 37-го % цільового призначення, запропоновані у планах відновлення реформи й інвестиції, також повинні відповідати принципу «не завдавати суттєвої шкоди». Відзначимо, що вперше цей принцип було розроблено в межах Регламенту ЄС про таксономію, як принцип сталої економічної діяльності. Для отримання статусу сталого кожен захід повинен сприяти досягненню однієї з шести екологічних цілей, визначених у ст. 17 Регламенту та при цьому не завдавати шкоди жодній з інших цілей.

Правила застосування в планах відновлення принципу «не завдавати суттєвої шкоди» Європейською Комісією визначено в ухваленій у лютому 2021 р. технічній інструкції. Документ рекомендує, щоб жоден включений до планів відновлення і забезпечення стійкості захід не зумовлював негативного впливу на будь-яку з шести екологічних цілей, визначених у статті 17 таксономії. Якщо означена умова не дотримана, Європейська Комісія не схвалить план відновлення допоки країна не виключить цей захід із плану. На жаль, спосіб розроблення цього принципу в рамках RRF залишав пролазки для систем опалення на викопному паливі, наприклад газових котлів. Однак, хоча принцип «не завдавати суттєвої шкоди», безперечно, можна вдосконалити втілюючи його ефективніше, означений інструмент і без того здатний відігравати важливу роль у фільтрації фінансової підтримки шкідливих інвестицій.

Положення RRF стосовно залучення зацікавлених сторін і консультацій є досить загальними. В регламенті Єврокомісія просто закликає держав-учасниць

консультуватися з партнерами, однак такі консультації не носять обов'язкового характеру, а принцип партнерства не згадується та не застосовується. Відсутність чітких формулювань щодо необхідності залучення зацікавлених сторін у структурований спосіб має відчутні негативні ефекти для підготовки планів відновлення, оскільки нерідко проходить за зачиненими дверима та без належного залучення інституційного потенціалу громадянського суспільства [142]. В деяких країнах зацікавлені сторони були обмежені в можливостях не тільки пропонувати конкретні заходи, а й дізнаватися про остаточні плани до моменту їх подання чи остаточного затвердження на рівні європейських інституцій. Однак, незважаючи на розмитість положень, деякі країни ЦСЄ досить ефективно впорались із залученням зацікавлених сторін до обговорень. Для прикладу, в Болгарії залучення інститутів громадянського суспільства до обговорення запропонованих заходів та інвестицій дозволила вилучити з плану, поданого на розгляд Європкомісії, деякі вельми шкідливі заходи, зокрема щодо ТЕС Мариця-Схід-2 [125].

В підсумку зазначимо, що стратегія повоєнного відновлення RebuildUkraine повинна реалізовуватись за принципом «відбудувати краще» та сприяти євроінтеграційному поступу України, а тому якість ініціатив, проєктів і програм має відповідати стандартам ЄС. Спрямування на економічний розвиток повинно бути збалансованим, стійким і орієнтованим на довгострокові позитивні ефекти для повоєнного відновлення України.

Моделювання повоєнного відновлення України повинно орієнтуватися на політику згуртованості ЄС, реалізація якої спрямована на усунення дисбалансу між країнами та регіонами. Використання досвіду політики згуртованості в процесі повоєнного відновлення України, на нашу думку, дозволить подолати наслідки непропорційного впливу дій агресора на певні регіони, особливо з огляду на законодавчі новації щодо регіонального розвитку.

Вважаємо доцільним у процес стратегування повоєнного розвитку та відновлення України інтегрувати окремі елементи політики згуртованості, а саме:

- дотримання принципу партнерства, як одного з наріжних каменів, що регламентує роль партнерів відповідно до Європейського кодексу поведінки щодо партнерства;

- обов'язковість стратегічного екологічного оцінювання програм, відповідно до національного енергетичного і кліматичного плану, дотримання норми скорочення викидів на 55 відсотків до 2030 р.;

- підготовка територіальних планів справедливого переходу для підтримки переходу в регіонах;

- застосування тематичних сприятливих умов [140].

Окрім того, до моделювання повоєнного відновлення України за участю ЄС слід застосовувати довготерміновий стратегічний підхід «знизу догори», а не обмежуватися суто ухваленням рішень «згори». Інститути громадянського суспільства та соціально-економічні суб'єкти, згідно з Європейським кодексом поведінки щодо партнерства (№ 240/2014), повинні також залучатися до процесів планування, реалізації, моніторингу та оцінювання. Адже, належне дотримання принципів партнерства, кліматичних цілей та сприятливих умов, забезпечує відповідність інвестиційних проєктів регіональним потребам. Участь громадськості також є інструментом запобігання корупції та нецільового використання коштів.

ВИСНОВКИ

Дослідження особливостей відносин України з ЄС в умовах російської агресії в контексті виявлення специфіки розвитку відносин України з ЄС на першому етапі російсько-української війни, характеристики процесу набуття Україною статусу держави-кандидата, визначення роль фінансової та гуманітарної допомоги ЄС Україні в умовах російсько-української війни дозволило нам змоделювати роль ЄС у повоєнному відновленні України та визначити перспективи розвитку відносин України та ЄС в контексті нестабільності геополітичної ситуації. В результаті нами отримано наступні висновки.

Здійснений аналіз концептуальних засад дослідження відносин і взаємодії міжнародних політичних акторів засвідчує, що більшість теорій міжнародних відносин ґрунтується на визначенні держави як базисного елементу системи міжнародних відносин та орієнтує науковців на дефініцію сукупності факторів і чинників, що визначають дії, стратегії, тактику діяльності держав як акторів міжнародних відносин. В умовах розгортання процесів глобалізації, що супроводжується посиленням взаємозалежності, взаємопроникнення і взаємозв'язку суб'єктів міжнародних відносин в усіх потенційно можливих сферах та зміни співвідношення позицій держав, спричиненої нерівномірністю їх розвитку, набула актуальності проблема оновлення методологічних підходів до визначення сутності та функціональних характеристик системи міжнародних відносин. Таким чином, в сучасному науковому дискурсі фактично постала потреба вивести відносини політичних акторів за межі їх визначення як сукупності економічних, політичних, правових, дипломатичних, військових зв'язків і взаємодій, тобто за межі сумарного зв'язку різних видів міждержавних відносин.

Встановлені відмінності між (нео)реалістичною, плюралістичною та конструктивістською парадигмами дослідження двосторонніх відносин

дозволили визначити міру використання методологічних принципів кожної з них. Водночас, здійснений аналіз методологічних принципів та теоретичних підходів до вивчення системи відносин і взаємодії міжнародних політичних акторів дозволив встановити, що в сучасній політичній науці сформувався консенсус щодо найбільш важливих ознак, які вказують на особливості розвитку системи міжнародних відносин на сучасному етапі її функціонування.

Взаємини України з Європейським Союзом, що розпочалися з часу визнання її як незалежної держави 26 грудня 1991 р. і мають тривалу історію. Європейська інтеграція України є масштабним цивілізаційним процесом, який розпочався у 2014 р. з підписання Угоди про асоціацію та завершиться тоді, коли відбудеться вступ нашої країни до ЄС. Угода про асоціацію між Україною та ЄС була підписана (березень 2014 р. – політична частина, червень 2014 р. – економічна частина) та ратифікована 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України, проте Договір про поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі вступав в силу аж через 15 місяців з моменту ратифікації Угоди. Таке рішення було прийняте на основі трьохсторонніх торгових консультацій на рівні профільних міністрів економіки та торгівлі (ЄС, Україна, росія). Вважаємо, що це надало можливість Україні скористатися односторонніми преференціями в експорті товарів до держав-членів ЄС, поповнювати бюджет за рахунок імпорتنих мит, тимчасово використовувати можливості участі в зоні вільної торгівлі СНД.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом налічує 2000 сторінок та складається з преамбули, 7 розділів, 43 додатків та 3 протоколів. Підписання Угоди стало новим етапом розвитку договірних відносин між Україною та ЄС, в якому передбачена більш тісна політична асоціація та економічна інтеграція, закладено правовий фундамент для зближення України з ЄС на основі спільних цінностей та з урахуванням демократичних принципів верховенства права, належного урядування, дотримання прав і свобод людини. Сама по собі Угода про асоціацію не є

чарівною паличкою, за допомогою якої миттєво вирішуються всі політичні й економічні проблеми розвитку України. Тільки наполегливе та послідовне здійснення політичних та економічних реформ, виконання взятих на себе зобов'язань, за одночасного дотримання національних інтересів та з урахуванням стандартів міжнародного права, перетворять Україну на демократичну та незалежну європейську державу.

Реалізація політичної частини Угоди передбачала наближення України до стандартів та принципів ЄС в питаннях захисту прав громадян та їх забезпечення, розвитку демократії, гармонізації співпраці між гілками влади, захисту прав меншин, розвитку антикорупційної політики. Повноцінно весь механізм мав запрацювати після повного впровадження реформ в Україні, при цьому не йшлося про обмеження лише комплексом змін власне в політичній сфері. Зміни мали запрацювати в поєднанні з реформованою економікою, сферами торгівлі та юстиції. Реалізація економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачала підтримку зусиль України в завершенні переходу до ринкової економіки шляхом поступової адаптації законодавства України до права Об'єднання, а також посилення економічних та торговельних відносин. Економічне співробітництво між Україною та ЄС активізувалося та набуло більшої ефективності внаслідок підписання, ратифікації та імплементації зони вільної торгівлі, позначеної особливим пільговим торговельним режимом для держав-учасниць та такої, що усуває внутрішні тарифи за умов їх збереження в торгівлі з іншими країнами.

Підсумовуючи розвиток відносин України з ЄС на першому етапі російсько-української війни зазначимо, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС надала змогу двом сторонам перейти від партнерства й співробітництва до політичної асоціації й економічної інтеграції. Умови модернізації торговельної політики України і запровадження відповідних механізмів реалізації, що забезпечують посилення економічних й торговельних відносин сприяють поступовій інтеграції України до внутрішніх ринків ЄС.

З набуттям статусу кандидата європейська інтеграція України отримала новий вимір. І хоча вступ України до ЄС є досить тривалим процесом, успішна реалізація реформ і наближення до європейських стандартів розширюють перспективи майбутнього членства та покращують ситуацію в державі вже зараз. Повне виконання Україною всіх передбачених переговорним процесом принципів *acquis* ЄС забезпечує наближення інституційних і законодавчих параметрів до визначених у рамках переговорного процесу нормативних показників. Зрозуміло, що для успішного вступу до ЄС Україні необхідно дотримуватись послідовності у здійсненні реформ, ефекти від яких реформ будуть відчутні у довгостроковій перспективі, однак, для подолання агресора, нашій державі потрібно й надалі посилювати свій правовий, інституційний та адміністративний потенціал. Наразі можна констатувати, що Україна не тільки отримала, а й в подальшому отримуватиме позитивні наслідки від реалізації євроінтеграційного курсу, хоча наразі й невідомими залишаються часові рамки набуття статусу країни-члена Європейського Союзу.

Визначаючи роль фінансової та гуманітарної допомоги ЄС Україні в умовах російсько-української війни зазначимо, що фінансова допомога ЄС передбачає надання грошової підтримки за багаторівневою системою, що здійснюється залежно від статусу та потреб відповідної країни. Серед інструментів надання фінансової допомоги і підтримки варто виокремити структурні та інвестиційні фонди ЄС. Окрім того існують й інші програми фінансової підтримки, що орієнтовані на фінансування не лише країн-членів ЄС, а й інших держав, що потребують такої допомоги, зокрема це партнерство, політика сусідства та інші різноманітні транскордонні програми. Програмами фінансової допомоги ЄС передбачено надання грошової підтримки шляхом реакції на запит уряду певної держави. Важливою причиною такого запиту визнаються несприятливі ситуації, спричинені безпековими загрозами. Гуманітарна складова діяльності Європейського Союзу найбільш повно

виявляється у тих випадках, коли людське життя, здоров'я й інші фундаментальні права та можливості опиняються під загрозою. Гуманітарний зріз діяльності Європейського Союзу має декілька ключових характеристик, що відрізняють його від інших напрямків діяльності співтовариства: по-перше, коло кінцевих бенефіціарів гуманітарного спрямування утворюють конкретні люди; по-друге, для гуманітарної складової діяльності країн Європейського Союзу характерне поєднання альтруїстичного та раціонального начал. Гуманітарна підтримка України Європейським Союзом виявляється у формі (1) допомоги біженцям і вимушеним переселенцям; (2) допомоги мирним мешканцям у зонах воєнних дій і гуманітарних катастроф; (3) продовольчої допомоги; (4) інших видів допомоги.

Повномасштабна військова агресія РФ завдала неймовірних руйнувань енергетичній і соціальній інфраструктурі України, її житловому фонду та промисловості, а також економіці, довкіллю й природі. З огляду на це, моделювання повоєнного відновлення України повинно розпочатися ще до кінця війни за участі донорів і партнерів, одним із яких виступає Європейський Союз. Моделювання повоєнного відновлення України повинно орієнтуватися на політику згуртованості ЄС, реалізація якої спрямована на усунення дисбалансу між країнами та регіонами. Використання досвіду політики згуртованості в процесі повоєнного відновлення України, на нашу думку, дозволить подолати наслідки непропорційного впливу дій агресора на певні регіони, особливо з огляду на законодавчі новації щодо регіонального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєканкіна К. Наближення до ЄС. Огляд реформ за четвертий квартал 2022. *ВоксУкраїна* : веб-сайт. URL: <https://voxukraine.org/nablyzhennya-do-yes-oglyad-reform-za-chetvertyj-kvartal-2022>
2. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини. К.: Центр учбової літератури, 2013. 256 с.
3. Аналіз Проекту Плану післявоєнного відновлення України та рекомендації Екодії. Екодія, 15 Липня 2022. URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/plan-pislyavoen-vidnov-luhano-rekomend-ekodii.pdf>
4. Боррель Ж. Олігархи, корупція та COVID-19: про що я говорив із президентом Зеленським. *Європейська правда*, 25 вересня 2020 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/09/25/7114712>.
5. Виборчий кодекс України. Закон України № 396-IX від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
6. Вигоди ПВЗВТ Україна – ЄС: Інформаційна довідка Європейської Комісії. URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/december/tradoc_154128.pdf
7. Висновки Європейської ради щодо України. Європейська Рада та Рада Європейського Союзу. 31 травня 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/висновки-європейської-ради-щодо-україни-30-травня-2022-року_uk?s=232
8. Відносини між ЄС та Україною у фактах та цифрах. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eap_factsheet_ukraine_ukr_0.pdf
9. «Війна в Україні», опитування TGM Research, березень 2022 року. URL: <https://tgmresearch.com/images/library/war-in-ukraine-tgmresearch-survey-report.pdf>
10. Воєнна доктрина України. Затверджено Указом Президента України від 15 червня 2004 року № 648 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 390/2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004#Text>
11. Впровадження «зеленого» відновлення України: вимоги до розробки програми та до політики. Берлін/Київ, липень 2022. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Putting_the_green_reconstruction_of_Ukraine.pdf
12. Гуманітарна допомога: Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Gumanitarna-dopomoga.html>
13. Гуманітарна криза та криза біженців в Україні, Дослідницька служба Конгресу США, листопад 2022 року. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11882>
14. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році. Статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm

15. Деякі питання Секретаріату Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів від 27 травня 2014 року № 157. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-2014-%D0%BF#Text>
16. Деякі питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій окремих типів. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2020-%D0%BF#Text>
17. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Жовтень 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-institutiv-ukrayini-zhovten-2023-roku>
18. Євробарометр. 5 травня 2022 року. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2784
19. Єврокомісія пропонує Україні платформу для відновлення. 19 травня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/18/687184/>
20. Європа та трудова міграція з України, проф. д-р Ганс Форлендер, директор Форуму Меркатора «Міграція і демократія» (MIDEM). Дрезденський технічний університет. URL: https://forummidem.de/cms/data/fm/user_upload/Publikationen/TUD_MIDEM_Jahresstudie2022_Europa_und_die_Fluchtmigration_aus_der_Ukraine.pdf
21. Європейська Економічна Комісія ООН. Протокол про стратегічну екологічну оцінку (СЕО) до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті, Європейська Економічна Комісія ООН, 14 грудня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b99#Text
22. ЄІБ виділяє 30 млн євро на проекти у постраждалих від війни Україні. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eib-vidilyaє-30-mln-euro-na-proєkti-u-postraždaliy-vid-viyni-ukrayini_uk?channel=eu_delegation_to_ukraine_media_newsletter&date=2023-10-12&newsid=0&langid=uk&source=mail
23. ЄС запропонує на підтримку України близько 50 млрд євро. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/yes-zaproponuye-na-pidtrymku-ukrayiny-blyzko-50-mlrd-yevro/>
24. ЄС надсилає 500 електрогенераторів із запасів rescEU у відповідь на прорив греблі в Новій Каховці. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/es-nadсилає-500-elektrogeneratoriiv-iz-zapasiv-resceu-u-vidповідь-na-proriv-greblі-v-noviy-kahovci_uk
25. Зайченко Ю., Івасик С., Козлов О. Україна та ЄС: що нового у сфері юстиції, свободи та безпеки. *Укрінформ*. 23 квітня 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2687558-ukraina-ta-es-so-novogo-u-sferi-usticii-svobodi-ta-bezpeki.html>
26. Звіт про виконання Угоди Про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. 2015–2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/aa-implementation-report-2015-2020-ukr-final.pdf>

27. Зелена відбудова України: Позиція громадськості. URL: https://www.irf.ua/green_recovery_ukraine/
28. Імплементативне рішення Ради (ЄС) 2022/382, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22006?an=2>
29. Інтеграція в рамках асоціації: динаміка виконання угоди між Україною та ЄС. Видання п'яте, доповнене. 2023. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/Report_Integration_2023_ua.pdf
30. Київ может сблизиться с ЕС после ухода Януковича. URL: https://lb.ua/news/2013/11/28/243243_kiev_sblizitsya_es_posle_uhoda.html
31. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Дата підписання: 4 листопада 1950 р. Дата ратифікації Україною: 17 липня 1997 р. Дата набрання чинності для України: 11 вересня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
32. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11
33. Конференція з відновлення України: Президентка фон дер Ляєн та Виконавчий віцепрезидент Домбровські демонструють підтримку через Інструмент для України обсягом 50 млрд євро та угод на суму 800 млн євро задля мобілізації інвестицій для відновлення. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine> конференція-з-відновлення-україни-президентка-фон-дер-ляєн-та-виконавчий-віцепрезидент-домбровські_ук
34. Концепція боротьби з тероризмом в Україні. Указ Президента України від 05 березня 2019 року № 53. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/532019-26178>
35. Концепція оптимізації системи центральних органів виконавчої влади. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2017-%D1%80#Text>
36. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
37. Макаренко Н. А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на Євроінтеграцію. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1 (2022). С. 366–369.
38. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Показники торгівлі України з ЄС за 2017 рік. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dd1eba41-9aeb-433e-97b2-5accec57561f&title=PokaznikiTorgivliUkrainiZsZa2017-Rik>

39. Могиль В. Європейська інтеграція як перспективний напрям модернізації України. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. Вип. 3 (63). С. 78–81;
40. Напрямки угоди про асоціацію – прогрес виконання. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/>
41. Петришин О.О. Євроінтеграція України: аспект прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 1. С. 2–28.
42. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>
43. Питання організації роботи підкомітетів Комітету асоціації між Україною та ЄС, у тому числі Комітету асоціації у торговельному складі, і діалогів Україна – ЄС. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2015 року № 646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2015-%D0%BF#Text>
44. Питання підготовки та проведення засідань окремих двосторонніх органів асоціації між Україною та ЄС. Постанова Кабінету Міністрів від 10 грудня 2014 року № 700. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2014-%D0%BF#Text>
45. Питання проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціації між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. Постанова Кабінету Міністрів від 31 травня 2017 року № 447. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2017-%D0%BF#Text>
46. Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 905-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2013-%D1%80#Text>
47. План відновлення. Міжнародна конференція з питань відновлення України. 4-5 липня 2022 р., Лугано, Швейцарія. URL: <https://ua.unc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini>
48. План заходів з реалізації Концепції. Розпорядженням КМУ від 05 січня 2021 року № 7-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-2021-%D1%80#Text>
49. Полешко А. Європейські перспективи України: наскільки нинішні реформи задовольняють вимоги Єврокомісії. *Юрист&Закон*. 2023. № 1 (686). URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016317
50. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків. Затверджено постановою Кабінету міністрів України від 18 лютого 2016 року № 92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D0%BF#Text>

51. Представництво України при ЄС. Про розвиток безвізового діалогу між Україною та ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraineeu/justice/visa-liberalization>.
52. Про відновлення дії окремих положень Конституції України. № 742-VII від 21 лютого 2014 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/341530__341595
53. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів. Закон України від 21 листопада 2013 року № 709-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-18#Text>
54. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 9 липня 2022 р. № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>
55. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (№ 1401-VIII). Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
56. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). № 2680-VIII від 07 лютого 2019 року. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/167564.html>
57. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких законодавчих актів у зв'язку з ратифікацією Римського статуту та поправок до нього. Проект Закону України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>
58. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму єдиного вікна та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України. Закон України. URL: № 2530-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19>
59. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів. Закон України від 02.10.2019 № 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-IX>
60. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України. Закон України від 17.10.2019 № 202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-IX#Text>
61. Про внесення змін до Положення про митні декларації. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 619. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-2019-%D0%BF#Text>
62. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України). № 27-IX від 03 вересня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#Text>

63. Про Державне бюро розслідувань. Закон України 12 листопада 2015 року. URL:
№ 794-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>
64. Про державну службу. Закон України від 10 грудня 2015 року. URL:
№ 889-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
65. Про деякі питання надання дозволу на застосування спеціального транзитного спрощення. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2020 № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/705-2020-%D0%BF>
66. Про деякі питання функціонування авторизованих економічних операторів. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 року № 665. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2020-%D0%BF>
67. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України від 5 лютого 2015 року. URL:
№ 157-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
68. Про запобігання корупції. Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL:
№ 1700-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
69. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України. Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
70. Про затвердження Порядку визнання в Україні професійних кваліфікацій, здобутих в інших країнах : постанова Кабінету Міністрів України від від 2 червня 2021 р. № 576. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2021-%D0%BF#Text>
71. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при застосуванні режиму спільного транзиту з використанням електронної транзитної системи та Порядку допущення транспортних засобів та контейнерів до перевезення товарів під митними пломбами в режимі спільного транзиту. Наказ Міністерства фінансів від 12.02.2021 № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-21>
72. Про захист персональних даних. Закон України від 1 червня 2010 року URL: № 2297-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
73. Про Національне антикорупційне бюро. Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL:
№ 1698-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
74. Про національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 року. URL:
№ 2469-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
75. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
76. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Проект Закону України. URL:

- http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10008&num_s=2&num=&page=5&zp_cnt=20
77. Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2067-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-20#Text>
 78. Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи Закон України від 12.09.2019 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-IX#Text>
 79. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text>
 80. Про Стратегічний оборонний бюлетень України. 17 вересня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text>
 81. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки. Указ Президента України від 28 квітня 2004 року № 493/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/2004#Text>
 82. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Постанова Кабінету Міністрів від 04 жовтня 2017 року № 759. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250334224>
 83. Про утворення та ліквідацію районів. Постанова ВРУ від 17.07.2020 № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>
 84. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України. URL: № 3196-д від 26.10.2020. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4441>
 85. Регламент Кабінету Міністрів України. Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text>
 86. Світ не повинен гаяти часу, а швидко розпочати роботу над відновленням України, Reuters, 25 жовтня 2022 року. URL: https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2023/03/2022-12-20_Applying-best-practices-from-EU-funds-to-the-reconstruction-of-Ukraine_ukr_final_CORRECTED_translated_FINAL-1.pdf
 87. Система моніторингу виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/sistema-monitoringu-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu>
 88. Рада Європи не прийняла рішення про асоціацію з Україною. 8.11.2013. URL: <https://www.unian.net/politics/853255-sovet-es-ne-prinyal-reshenie-ob-assotsiatsiis-ukrainoy.html>
 89. Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: зб. наук. пр. X Міжнар. наук.-практ. конф. / Вінниця. 2022. Ч. 2. 264 с.

- 90.Стандартний Євробарометр 97 – Літо 2022, червень–липень 2022 року, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2693>
- 91.Стратегія реформування державного управління на період до 2021 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/01_strategy_ukr.pdf
- 92.Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf
- 93.Територіальні громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada?page=22>
- 94.Типові вимоги до осіб, що претендують на зайняття посад державної служби категорії А. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP160448>
- 95.Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-22#Text
- 96.Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
- 97.Україна, швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Світовий Банк, Уряд України, Європейська Комісія. Серпень 2022. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099445109072232395/pdf/P1788430c59f110920ae4d04bd31d82c530.pdf>
- 98.Шергін С. О. Реалізм і модернізм в американській політології міжнародних відносин: еволюція «реалістичної» парадигми. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Випуск 107 (Частина І). С. 13–21.
- 99.Що змінилося в українській економіці від Угоди про асоціацію. Європейська правда. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2017/05/18/7049377/>
100. Adler E. *Communitarian International Relations: The Epistemic foundations of International Relations*. London: Routledge. 2005. P. 88.
101. Aron R. *Peace and War: A Theory of International Relations*. New York: Doubleday, 1966. P. 121. 597 p.
102. Ashley R. K. The poverty of neorealism. *Neorealism and its Critics*, ed. R. O. Keohane. New York: Columbia University Press, 1986. P. 255–300.
103. Barkin J. S. Realist Constructivism. *International Studies Review*. 2003. No. 5. P. 338.
104. Buzan Barry. The timeless wisdom of realism? *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, and Marysia Zalewski. Cambridge : Cambridge University Press. 1996. P. P. 54–55. 47–65
105. Carr E. H. *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to Study International Relations*. New York: Palgrave. 2001.
106. Checler J. Policy and climate change. *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Ed. by Steve Smith, Amekia Hadfield and Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press. 2008.

107. Cohesion policy and climate change. European Parliament. March 11, 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690514/EPRS_ATA\(2021\)690514_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690514/EPRS_ATA(2021)690514_EN.pdf)
108. Cohesion policy is a key pillar supporting regions to tackle the consequences of the war in Ukraine. European Commission: Regional Policy. December, 14 2022. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/14-12-2022-cohesion-policy-is-a-key-pillar-supporting-regions-to-tackle-the-consequences-of-the-war-in-ukraine_en
109. Commission Delegated Regulation (EU) 2021/2106 of 28 September 2021 on supplementing Regulation (EU) 2021/241 of the European Parliament and of the Council establishing the Recovery and Resilience Facility by setting out the common indicators and the detailed elements of the recovery and resilience scoreboard. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R2106>
110. Commission Delegated Regulation (EU) No 240/2014 of 7 January 2014 on the European code of conduct on partnership in the framework of the European Structural and Investment Funds. Official Journal of the European Union L 74/1, EUR-Lex. January 7, 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0240>
111. Commission welcomes political agreement on REPowerEU under the Recovery and Resilience Facility. Brussels, 14 December 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_22_7717/IP_22_7717_EN.pdf
112. Common Provisions Regulation. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/funding-management-mode/common-provisions-regulation_en
113. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic And Social Committee and the Committee of the Regions. Ukraine Relief And Reconstruction. Brussels. 18.5.2022. COM(2022) 233 final. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/system/files/2022-05/Ukraine-relief-reconstruction_en.pdf
114. Corbey A. Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration. *International Organization*. 1995. Vol. 49. № 2. P. 256.
115. Cristol J. Morgenthau vs. Morgenthau? «The Six Principles of Political Realism» in Context. *American Foreign Policy Interests*. 2009. Vol. 31. Issue 4. P. 238-244.
116. Elman C. Horses for courses: why not neorealist theories of foreign policy? *Security Studies*. 1996. Vol. 6. P. 26. P. 7–53.
117. Emerson M. Deepening EU-Ukrainian Relations. *Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels Institute for Economic Research and Policy Consulting (IER)*, Kyiv; Rowman & Littlefield International, London. 2016. URL:

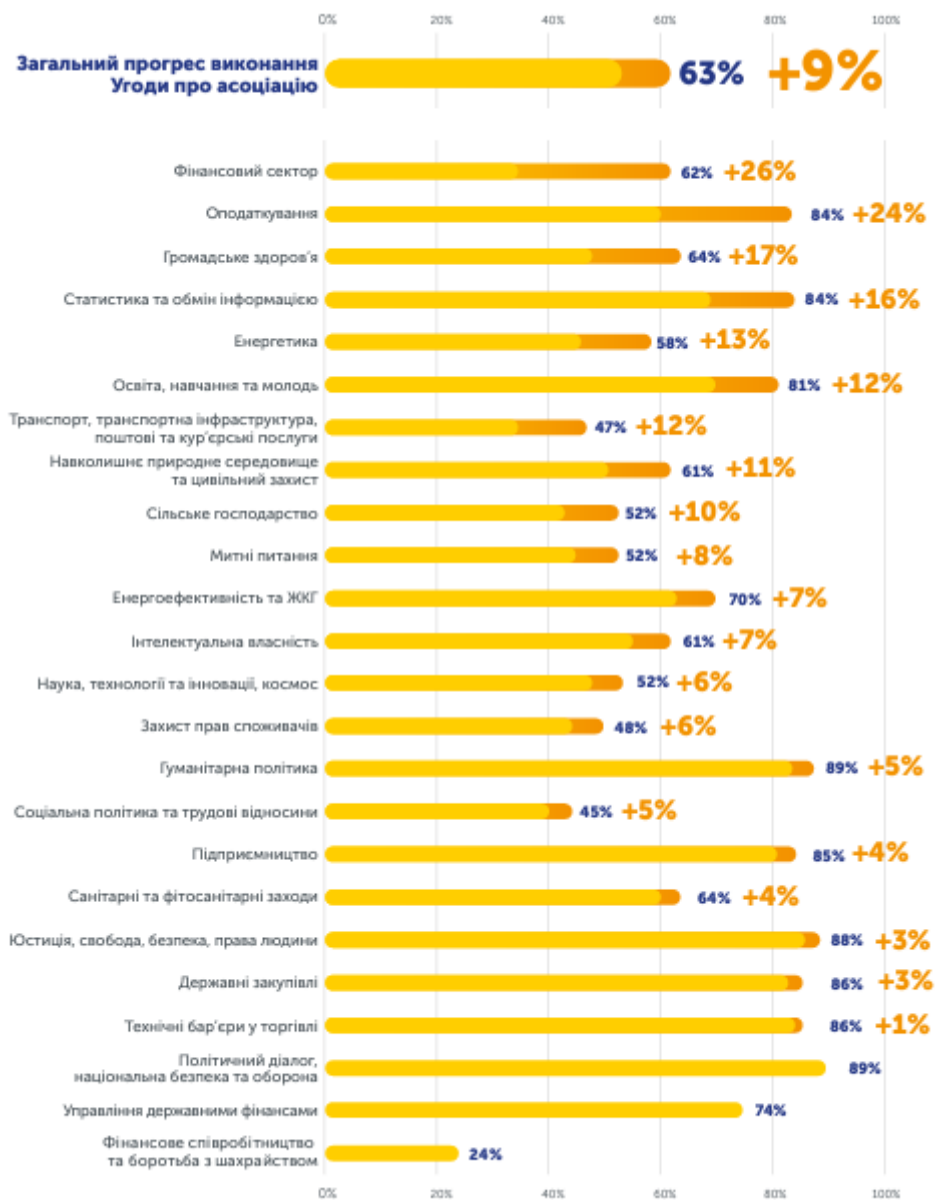
- [http://www.3dcftas.eu/system/tdf/Ukraine%20e-version%20with%20covers.pdf?file=1&type=node&id=242&force=.](http://www.3dcftas.eu/system/tdf/Ukraine%20e-version%20with%20covers.pdf?file=1&type=node&id=242&force=)
118. European Parliament and the Council Regulation (EC) № 767/2008 of 9 July 2008 concerning the Visa Information System (VIS) and the exchange of data between Member States on short-stay visas (VIS Regulation). *Official Journal*. L 218, Strasbourg, 9.07.2008.
 119. Ferguson Y. H., Mansbach R. W. *The Elusive Quest: Theory and International Politics*. Columbia: University of South Carolina Press, 1988. P. 79. 320 p.
 120. Freyberg-Inan A., Harrison E., James P. What Way Forward for Contemporary Realism. *Rethinking Realism in International Relations*, ed. A. Freyberg-Inan, E. Harrison, P. James, Baltimore: The Johns Hopkins University Press. 2009. P. 6. P. 1–18.
 121. Garnett, J. C. *Commonsense and the Theory of International Politics*. London: Macmillan. 1984. P. 110.
 122. Gilpin R. G.. The richness of the tradition of political realism. *International Organization*. 1984. Vol. 38. Is. 2. Spring 1984. P. 299. P. 287–304.
 123. Guzzini S. *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold*. London : Routledge. 1998. P. 127–128.
 124. Hurd J. Constructivism. *The Oxford Handbook of International Relations*. Ed. by Christian ReusSmit and Duncan Snidal. Oxford : Oxford University Press. 2010.
 125. In Bulgaria, a cautionary tale for the energy transition as country abandons coal to gas switch. *CEE Bankwatch Network*. January 21, 2022. URL: <https://bankwatch.org/blog/in-bulgaria-a-cautionary-tale-for-the-energy-transition-as-country-abandons-coal-to-gas-switch>
 126. Jackson P., Nexon D. Constructivist realism or realist-constructivism? *International Studies Review*. 2004. Vol. 6. P. 337–341.
 127. Keohane R. O. *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press. 1986.
 128. Lake D. A. Theory is dead, long live theory: The end of Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations. *European Journal of International Relations*. 2013. Vol. 19. № 3. P. 567-587.
 129. McDonald M. Securitization and the construction of security *European Journal of International Relations*. 2008. Vol. 14. No. 4. P. 563–587.
 130. Mearsheimer J. J. Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War. *International Security*. 1990. P. 5–49.
 131. Mearsheimer J. J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton. 2001.
 132. More stakeholder participation needed in preparation of new cohesion programmes: Francesca Canali, Sustainable Finance Policy Support. 29 July 2021. URL: <https://bankwatch.org/blog/more-stakeholders-participation-needed-in-new-cohesion-programmes-preparation>

133. Morgenthau H. J. *Alliances in Theory and Practice. Alliance Policy in the Cold War*. A. Wolfers, ed. Baltimore: Johns Hopkins Press. 1959. Morgenthau H. J. Another Great Debate: The National Interest of the United States. *American Political Science Review*. Vol. XLVI. 1952.
134. Morgenthau H. J. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 2nd ed. New York: Knopf, 1954.
135. Morgenthau H. J. *The Restoration of American Politics*. Chicago: University of Chicago Press. 1964.
136. Onuf N. *World of Our Making*. Carolina: University of South Carolina Press. 1989.
137. Pham J. P. What Is in the National Interest? Hans Morgenthau's Realist Vision and American Foreign Policy. *American Foreign Policy Interests*. 2015. Vol. 37. Is. 4. P. 187–193.
138. Pisarska K. Polityka Wschodnia Unii Europejskiej po rozszerzeniu (2004–2009) wnioski dla Polski. *Raport Centrum Europejskiego Natolin*. 2010.
139. Recovery and reconstruction of Ukraine. European Commission. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_en
140. Regulation (Eu) 2021/1060 of the European Parliament and of The Council of 24 June 2021 laying down common provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund Plus, the Cohesion Fund, the Just Transition Fund and the European Maritime, Fisheries and Aquaculture Fund and financial rules for those and for the Asylum, Migration and Integration Fund, the Internal Security Fund and the Instrument for Financial Support for Border Management and Visa Policy. Official Journal of the European Union. L 231/159, EUR-Lex, 30 June 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1060>
141. Reus-Smit C. Liberal Hierarchy and the License to Use Force. *Review of International Studies*. 2005. December. No. 31. Suppl. S1. P. 71–92.
142. Secrecy surrounding €672 billion in EU recovery funding jeopardises building back better. *CEE Bankwatch Network*, February 9, 2021. URL: https://bankwatch.org/press_release/building-back-better
143. SIGMA. URL: <https://sigma.ua/>
144. SME Fund розширено для підтримки українського підприємництва. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/sme-fund> розширено-для-підтримки-українського-підприємництва_uk
145. Smith S. The discipline of International Relations: Still an American Social Science? *British Journal of Politics and International Relations*. 2000. № 3 P. 374-402.
146. Spinelli A., Rossi E. The Ventotene Manifesto. URL: <https://www.federalists.eu/uef/library/books/the-ventotene-manifesto/>
147. Stand Up for Ukraine. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/stand-ukraine-global-campaign_uk

148. The European Green Deal: Striving to be the first climate-neutral continent. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
149. The EU-Ukraine Association Agreement and Deep and Comprehensive Free Trade Area: What's it all about?: Інформаційна довідка ЄС. URL: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/vademecum_en.pdf
150. The Perennial Relevance of Morgenthau's Political Realism. *American Foreign Policy Interests*. 2009. Vol. 31. Issue 4. P. 272-274.
151. Theories of Political Integration. *European Integration: Theories and Approaches*. MD: University Press of America, 1994. P. 12–44.
152. Tsikul I. CSOs' HUMANITARIAN SUPPORT FOR UKRAINE TO COUNTER RUSSIA'S UNPROVOKED AND UNJUSTIFIED INVASION. *European Journal of Transformation Studies*. 2022. Vol. 10. №. 2. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000940386700015>
153. Ukraine Support Tracker: A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
154. Ukraine: EU mobilises emergency stockpiles and provides funding to support crisis response to Nova Kakhovka dam breach. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/mex_23_3282
155. Upgrading Cohesion policy - Flexible Assistance to territories (FAST - CARE) – to address the consequences of Russian aggression. European Commission. June 29, 2022. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/communication/fast-care/fast-care-communication-2022.pdf
156. Vasquez J. A. The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition. *The American Political Science Review*. 1997. Vol. 91. No. 4. P. 899–912.
157. Vasquez J. A., Elman C. Realism and the balancing of power: A new debate. 2003.
158. Vasquez J. A. *The Power of Power Politics: A Critique*. New Brunswick: Rutgers University Press. 1983. 303 p.
159. Walt S. Alliance Formation and the the Balance of World Power. *International Security*. 1985. Spring. Vol. 9. No. 2. P. 44–45.
160. Waltz K. N. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company. 1979.
161. Wendt A. *Social Theory of International Politics*. Cambridge : Cambridge University Press. 1999.
162. Wendt A. The Agent – Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*. 1987. Summer Vol. 41. No. 3. P. 335–370.
163. Williams M. C. *The Realist Tradition and the Limit of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. 2005.

ДОДАТКИ

ЗАГАЛЬНИЙ ПРОГРЕС ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ ЗА 24 СФЕРАМИ, 2014–2021 рр.

НАПРЯМКИ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ – ПРОГРЕС ВИКОНАННЯ, ЛИСТОПАД 2023 [40].

